

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
TEISĖS FAKULTETO
TARPTAUTINĖS TEISĖS KATEDRA

DAIVA MACIONYTĖ
TARPTAUTINĖS TEISĖS SPECIALIZACIJA

**TARPTAUTINIŲ PRIVATINIŲ GINČŲ SPRENDIMAS ARBITRAŽE.
PRIVALUMAI IR TRŪKUMAI.**

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas:
Dr. Alvydas Gineitis

Konsultantė :
Jolita Urbienė

Vilnius, 2006

TURINYS

IVADAS	3
1. Tarptautinio arbitražo institutas.....	6
1.1. Arbitražo samprata.....	6
1.2. Tarptautinių komercinių ginčų sprendimo arbitraže teisinės prielaidos.....	9
1.3. Arbitražinio nagrinėjimo procedūra	13
2. Teismo ir arbitražinio ginčų nagrinėjimo skirtumai	19
2.1. Bendrieji teismo ir arbitražo skirtumai	19
2.2. Teismo ir arbitražinio procesų skirtumai.....	21
2.3. Teisme ir arbitraže taikomos teisės nustatymo skirtumai.....	24
2.4. Teisme ir arbitraže priimtų sprendimų skirtumai	25
3. Mediacijos ir arbitražo skirtumai.....	28
3.1. Mediacija ir arbitražas kaip alternatyvieji ginčų sprendimo būdai.....	28
3.2. Teisminė mediacija.....	30
3.3. Mediacijos ir arbitražo procesų skirtumai	32
4. Arbitražo privalumai ir trūkumai.....	35
IŠVADOS	42
LITERATŪROS SĄRAŠAS	44
Santrauka	47
Summary.....	48

IVADAS

Arbitražas – ginčo sprendimo būdas, kai fiziniai ar juridiniai asmenys, remdamiesi susitarimu, tarpusavio ginčui spręsti kreipiasi ar įsipareigoja kreiptis ne į valstybinę teisumą, o į jų susitarimu paskirtą ar įstatymo nustatyta tvarka paskirtą trečiąjį asmenį ar asmenis.¹

Kilusio ginčo tarp privatinų santykių dalyvių sprendimas, kai ieškovas kreipiasi į teisumą su ieškiniu, vadinamas teisiniu ginčo sprendimo būdu. Kiti teisėti ginčo sprendimo būdai, vadinami alternatyviais ginčų sprendimo būdais (alternative dispute resolution – ADR).² Arbitražas yra viena iš alternatyvų teismiam ginčų sprendimui. Pažymėtina, kad arbitražas nėra tiesioginė pažeistų teisių gynybos ir grąžinimo priemonė, jis iš tikrųjų nenustato, kas teisybė, o kas ne. Komercinio arbitražo tikslas yra, įvertinus ginčo šalių interesus, rasti optimalų ginčo sprendimo variantą ir jo pagrindu priimti sprendimą. Nėra kalbama apie “arbitražinę” teisių ir teisėtų interesų gynybą.³

Arbitražas yra daugelyje teisinių sistemų pripažįstama ginčų sprendimo procedūra, įgalinanti išspręsti ginčus greitai ir lanksčiai išvengiant kreipimosi į teisumą. Arbitražas išsivystė per kelis pastaruosius šimtmečius, jis suteikia šalims galimybę išspręsti ginčą privačiai, sprendimo priėmimo teisę suteikiant asmeniui ar asmenims, kuriuos jos pačios išsirinko. Jis yra naudojamas spręsti tiek vietiniams ginčams, tiek ginčams turintiems tarptautinį elementą.

Temos aktualumas. Lietuvai atkūrus nepriklausomybę ir tapus tarptautinės bendrijos nare, buvo pradėta vadovautis rinkos ekonomikos modeliui. Vystantis tarptautinei prekybai ir tarptautiniam ekonominiam bendravimui, bei didėjant gyventojų migracijai, padaugėjo santykių turinčių tarptautinį elementą. Lietuvos subjektams atsivėrė naujos galimybės megzti verslo ryšius su užsienio valstybių subjektais: fiziniai ir juridiniai asmenys sudaro sandorius su užsienio valstybių asmenimis, įmonės vykdo darbus ir teikia paslaugas užsienio valstybėse.⁴ Natūralu, kad daugėjant tarptautinių privatinų santykių skaičiui, daugėja ir tarptautinių privatinų ginčų. Tai reikalauja paprastesnių ir greitesnių ginčo sprendimo būdų, todėl modernioje valstybių ginčų sprendimų praktikoje yra plačiai naudojami alternatyvūs, t. y. ne valstybiniai ginčų sprendimo

¹ Vilniaus Komercinio arbitražo teismo reglamentas. Patvirtintas nuolatinės arbitražo institucijos „Vilniaus komercinio arbitražo teismas“ valdybos 2003 m. 8d. nutarimu // www.arbitrazas.lt

² Dominas G., Mikelėnas V. Tarptautinis komercinis arbitražas. Vilnius: Justitia, 1995. P.14

³ Ten pat, P. 22

⁴ Lietuvos Respublikos teismų praktikos, taikant tarptautinės privatinės teisės normas apibendrinimo apžvalga // Teismų praktika. 2000, Nr. 14

būdai, kurių vienas populiariausių ir plačiausiai išvystytų ir yra arbitražas. Siekiant vystyti arbitražo institutą Lietuvoje, iškilo būtinybė priimti naujus jį reglamentuojančius įstatymus. Sureguliuota ginčų sprendimo arbitraže įstatyminė bazė bei siekis vystyti arbitražinę praktiką yra svarus pranašumas Lietuvai siekiant palaikyti ir plėtoti prekybinius ryšius su užsienio kompanijomis.

Lietuva ratifikavo 1958m. Niujorko konvenciją dėl užsienio arbitražo sprendimų pripažinimo ir vykdymo bei pataisė ir priėmė naujus nacionalinius įstatymus arbitražo reguliavimo srityje, tačiau trūkstant arbitražinės praktikos bei informacijos apie arbitražo privalumus, beveik visi pratiniai ginčai vis dar yra nagrinėjami valstybiniuose teismuose. Kuriant modernią tarptautinio arbitražo teisę trūksta ne tik arbitražinės praktikos bet ir doktrinos šaltinių šia tema. Arbitražo institutas yra mažai nagrinėtas ir beveik visai nėra nagrinėta jo trūkumai ir privalumai. Yra labai svarbu išanalizuoti arbitražo privalumus ir trūkumus, kad Lietuvos privatinės teisės subjektai pažintų ir plačiau naudotų šį modernų ir išsivysčiusiose vakarų valstybėse noriai naudojamą alternatyvųjį ginčų sprendimo būdą. Atskleidus ir įvertinus arbitražo privalumus bei trūkumus privatinės teisės subjektai įvertinę savo ginčo pobūdį, galėtų pasirinkti geriausiai tinkantį ginčo sprendimo kelią. Skiriant daugiau dėmesio šiai temai arbitražas būtų populiarinamas kaip efektyvus, greitas ir patogus ginčų sprendimo būdas bei atkreipiamas dėmesys kada geriau rinktis kitą ginčo sprendimo metodiką

Temos naujumas. Pažymėtina, kad kol kas Lietuvoje arbitražas yra naujas ir besivystantis institutas, kuris buvo pradėtas vystyti tik po Lietuvos Respublikos nepriklausomybės atkūrimo. Tai sąlygojo, kad arbitražas nėra plačiai nagrinėtas doktrinoje bei nėra išsamių ir sistemingų mokslinių tyrinėjimų siekiant atskleisti tarptautinių privatinų ginčų nagrinėjimo arbitraže privalumus ir trūkumus.

Šio darbo objektas. Tarptautinių komercinių ginčų nagrinėjimo arbitraže privalumų ir trūkumų nustatymas.

Šio darbo tikslas. Išanalizuoti tarptautinių privatinų ginčų nagrinėjimą arbitraže bei nustatyti ir išnagrinėti jo teisinius privalumus ir trūkumus. Tikslui pasiekti yra keliami šie **uždaviniai:**

- apžvelgti arbitražo institutą;
- išnagrinėti tarptautinių privatinų ginčų nagrinėjimo arbitraže procedūrą;
- nustatyti ginčų nagrinėjimo arbitraže privalumus ir trūkumus, lyginant ginčų nagrinėjimą arbitraže su ginčų nagrinėjimu teisme;

- atskleisti ginčų nagrinėjimo arbitraže privalumus ir trūkumus lyginant šį ginčų sprendimo būdą su mediacija.

Tyrinėjimo metodai: nagrinėjant pasirinktą temą kompleksiskai naudojama kokybinė ir sisteminė doktrinos šaltinių ir teisės aktų analizė bei lyginamosios analizės metodas, kurie padeda atskleisti ginčų nagrinėjimo arbitraže ypatumus bei su tuo susijusius privalumus ir trūkumus.

Darbo sandara: magistro baigiamąjį darbą sudaro įvadas, keturi skyriai, išvados, literatūros sąrašas bei santrauka lietuvių ir anglų kalbomis.

Pirmajame skyriuje apžvelgiamas arbitražo institutas, bei komercinių privatinių ginčų nagrinėjimo arbitraže procedūra. Antrajame skyriuje nagrinėjami skirtumai tarp privatinių ginčų sprendimo arbitraže ir teisme. Trečiajame skyriuje palyginami alternatyvieji ginčų sprendimo metodai – arbitražas ir mediacija. Ketvirtajame skyriuje atskleisti tarptautinių ginčų nagrinėjimo arbitraže privalumai ir trūkumai.

1. Tarptautinio arbitražo institutas

1.1. Arbitražo samprata

Arbitražas – tai sutartinis institutas, kurio tikslas priimti ir laikytis pasirinktų asmenų sprendimo dėl kokio nors ginčijamo dalyko, užuot perdavus jį egzistuojantiems teisingumo teismams. Taigi arbitražo esmė yra tokia, kad ginčą kilusį tarp šalių nagrinėja trečiasis asmuo ar keli asmenys. Anksčiau arbitražas buvo plačiau žinomas kaip “trečiųjų teismas“. Jo ištakos siekia senovę, kada prekeiviai iškilus tarpusavio ginčui kreipdavosi į privatų asmenį, kad jis išspręstų kilusį ginčą. Ginčo dalyviai susitardavo dėl asmens spresiančio jų ginčą ir įsipareigodavo paklusti jo priimtam sprendimui. Paprastai arbitru buvo skiriamas asmuo, kuriuo abi šalys pasitiki ir kuris yra bešališkas. Toks ginčų sprendimas visada buvo populiarus komerciniuose santykiuose. Komercinis arbitražas atsirado seniau nei valstybėse buvo sukurtos organizuotos teismų sistemos. Arbitražas yra natūralus neformalios pirklių praktikos, kai jie kviesdavosi gerbiamą kolegą pareikšti savo nuomonės dėl jų tarpusavio ginčo, tęsinys. Kadangi teismai galėjo atrodyti nutolę nuo realybės, nelankstūs ir vykstantys pagal ilgai truncančias ir daug lėšų reikalaujančias procedūras, o teisėjai galėjo būti vertinami kaip nepatyrę prekybos ir teisės reikaluose, neįautrūs komercinio gyvenimo subtilybėms ir neprisitaikę prie jų, arbitrai buvo patraukli alternatyva. <...> Dažnai jais buvo skiriami patirties prekyboje turintys asmenys, galintys pateikti praktinių patarimų ginčui išspręsti ir tai padaryti neformaliai, greitai ir nereikalaujant daug lėšų.⁵ Bėgant laikui, bei sudėtingėjant prekybiniam santykiams, sudėtingėjo ir arbitražo taisyklės, nors jis ir yra pagrįstas pirmine idėja.

Arbitražas yra populiariausias ir turi didžiausią reikšmę nagrinėjant ginčus, kylančius komerciniuose santykiuose, tačiau jis taip pat gali būti naudojamas nagrinėti tarptautiniams viešiesiems ginčams tarp valstybių. Komercinis arbitražas skiriasi nuo tarptautinės viešosios teisės arbitražo ginčo dalyku ir subjektais. Komerciniame arbitraže šalimis yra privatūs asmenys, kai tuo tarpu tarptautinės viešosios teisės arbitražo šalys yra valstybės. Taigi nors ir paremti panašiomis taisyklėmis, tačiau šie arbitražai yra visiškai skirtingi tiek savo prigimtimi, tiek ginčo nagrinėjimu.

Arbitražu siekiama išvengti viešosios valdžios kišimosi į privatų šalių ginčą.⁶ Arbitražas yra svarbus alternatyvusis ginčų sprendimo būdas padedantis palengvinti bendrųjų teismų krūvį.

⁵ Collier J., Lowe V. Ginčų sprendimas tarptautinėje teisėje. Institucijos ir procedūros. Vertė Anciuvienė M., Kriaučiūnas D., Morkytė E. Eugrimas, 2002. P.82

⁶ Kirdeikytė L. Nacionalinis komercinis arbitražas // Vadovo pasaulis, 1998. Nr.6, P.62

Vystantis ekonomikai ir prekybai, bei augant jos mastams, daugėja įvairių komercinių ginčų. Todėl modernioje valstybių ginčų sprendimų praktikoje yra plačiai naudojami alternatyvūs, t. y. ne valstybiniai ginčų sprendimo būdai, kurių vienas populiariausių ir plačiausiai išvystytų ir yra arbitražas. Arbitražo teismams yra pavedama išspręsti įvairius tarptautinius ir nacionalinius privatinus ginčus.

Siekiant arbitražus integruoti į įprastą valstybės teisės sistemą, reikia, kad būtų nacionalinių teisės aktų, reguliuojančių santykius tarp arbitražų ir teismų. Tokiuose teisės aktuose gali būti sprendžiama daugybė klausimų. Jie gali nustatyti aplinkybes, kurioms esant teismai privalo nesvarstyti bylos, jei yra galiojantis šalių susitarimas tokius klausimus spręsti arbitražu. Būdami *lex arbitri* – teise, reguliuojančia arbitražo vykdymą – tokie teisės aktai gali nustatyti taisykles, taikytinas nesant šalių susitarimo dėl arbitražo sudarymo ir vykdymo, bei minimalias procesines taisykles, kurių reikia laikytis arbitražo proceso metu; jie taip pat gali numatyti teismams teisę teikti pagalbą arbitražui.<...> Tokiuose teisės aktuose taip pat gali būti suteikta teisė kurios nors šalies prašymu peržiūrėti arbitražo sprendimą ir jį panaikinti. Jie taip pat gali reglamentuoti nacionalinių ir užsienio arbitražų sprendimų pripažinimą ir vykdymą teismuose.⁷

Taigi ginčo sprendimo arbitraže procedūra yra teisinė. Jos pagrindai yra sureguliuoti įstatymais ir tarptautiniais dokumentais. Vienas svarbiausių arbitražo elementų yra sutartinė šalių valia, tačiau šalys nėra visagalės ir turi paisyti imperatyviųjų teisės normų reikalavimų.

Įvairios šalys skirtingai reglamentuoja arbitražo tvarką ir jam taikomas taisykles. Daugėjantis ginčų turinčių tarptautinį elementą skaičius ir atsiradusi būtinybė pripažinti arbitražų vykusių užsienio valstybėse sprendimus, paskatino tarptautinę bendriją sukurti pavyzdines tarptautinio komercinio arbitražo taisykles. Ko pasekoje buvo parengtas UNCITRAL pavyzdinis komercinio arbitražo įstatymas, nurodęs pagrindines gaires valstybėms priimant nacionalinius komercinio arbitražo įstatymus. Pažymėtina, kad Lietuvos Komercinio arbitražo įstatymas taip pat buvo parengtas remiantis UNCITRAL pavyzdiniu komerciniu arbitražo įstatymu.

Taip pat, siekiant geriau sureguliuoti tarptautinių komercinių arbitražų veiklą bei efektyvų funkcionavimą buvo parengti įvairūs arbitražinių taisyklių rinkiniai, kurie įgalino šalis sklandžiau ir lengviau spręsti tarpusavio ginčus, kadangi reguliavo pagrindinius su arbitražu susijusius klausimus. Yra parengta daug arbitražinių taisyklių rinkinių, naudojamų yra UNCITRAL arbitražo taisyklės. Šios taisyklės paprastai yra taikomos ad hoc arbitražams siekiant sklandaus

⁷ Collier J., Lowe V. Ginčų sprendimas tarptautinėje teisėje. Institucijos ir procedūros. Vertė Anciuviene M., Kriaučiūnas D., Morkytė E. Eugrimas, 2002. P.88

proceso, bei užtikrinti, kad ad hoc arbitražuose priimti sprendimai atitiktų sąlygas, reikalaujamas teismų, kuriuose gali būti siekiama arbitražo sprendimų pripažinimo ir vykdymo.⁸

Arbitražas gali būti institucinis arba ad hoc, t.y. sudarytas tam konkrečiam atvejui nagrinėti. Instituciniu arbitražu yra laikomas toks arbitražas, kuris vyksta pagal nuolatinės arbitražo institucijos parengtas taisykles ir naudojami jos administracinėmis ir organizacinėmis paslaugomis bei yra jos prižiūrimas.⁹ Tuo tarpu, ad hoc arbitražas yra pačių šalių suformuotas vienkartinis arbitražas, kurio įgaliojimai pasibaigia išsprendus tarp šalių kilusį ginčą, kuriam spręsti jis ir buvo suformuotas. Yra svarbu nustatyti, kurią iš šių rūšių pasirinko šalys, tam kad būtų galima lengviau nustatyti kokias taisykles taikyti arbitražui. Nuoroda į egzistuojančią arbitražinę instituciją ar jos taisykles savaime reiškia institucinio arbitražo pasirinkimą. Jeigu iš arbitražinio susitarimo neišplaukia, kad šalys pasirinko institucinį arbitražą, preziumuojama, kad arbitražas yra ad hoc.¹⁰

Paprastai šalys renkasi institucinį arbitražą, nes dažniausiai jis paprastesnis, kadangi šalys naudojami jau sukurtais taisyklėmis ir administracine pagalba. Jų ginčą organizuoja nuolat funkcionuojanti institucija, jau turinti patirtį ir praktiką ginčų sprendimo procese. Nors ad hoc arbitražas yra privatesnis ir daugiau priklausantis nuo šalių, tačiau rinkdamosis šią arbitražo rūšį šalys turi iš anksto aptarti ir išspręsti daugybę klausimų, kas yra gan sudėtinga. Institucinio arbitražo atveju šalys gali nustatyti, kad jų ginčą nagrinės bet kuri iš daugelio nuolatinių arbitražo institucijų.

Arbitražas gali būti nacionalinis arba tarptautinis. Paprastai nacionaliniu arbitražu yra laikomas tas arbitražas, kuriame nagrinėjami ginčai nėra susiję su užsieniu. Pagal LR Komercinio arbitražo 4 str. arbitražas yra tarptautinis jeigu:

1. Ginčo šalių komercinės įmonės sudarant arbitražinį susitarimą buvo skirtingose valstybėse;
2. Arbitražo vieta, jeigu ji nurodyta arbitražiniame susitarime ar aptarta koku nors kitu ji atitinkančiu būdu, yra už valstybės, kurioje šalys turi savo komercinių įmonių, ribų;
3. Vieta, kurioje turi būti įvykdyta didelė dalis prievolių, kylančių iš šalių komercinių santykių, yra už valstybės, kurioje šalys turi savo komercinių įmonių, ribų;
4. Vieta, labiausiai susijusi su ginčo dalyku, yra už valstybės, kurioje šalys turi savo komercinių įmonių, ribų;

⁸ Collier J., Lowe V. Ginčų sprendimas tarptautinėje teisėje. Institucijos ir procedūros. Vertė Anciuvienė M., Kriauciūnas D., Morkytė E. Eugrimas, 2002. P.90

⁹ Dominas G., Mikelėnas V. Tarptautinis komercinis arbitražas. Vilnius: Justitia, 1995. P.46

¹⁰ Ten pat, P. 112

5. Šalys susitarė, kad arbitražinio susitarimo dalykas yra susijęs daugiau nei su viena valstybe;
6. Viena ar abi ginčo šalys yra Lietuvos ūkio subjektai, į kuriuos investuotas užsienio kapitalas.¹¹

Arbitražas yra pagrįstas savanoriškumo, šalių valios autonomijos, šalių lygiateisiškumo, efektyvumo, lankstumo, arbitro nepriklausomybės ir bešališkumo principais. Šalių valios autonomijos principas išreiškia arbitražo esmę. Šalys pasirinkdamos nagrinėti ginčą ne teisme ir pasirinkdamos asmenis nagrinėsiančius ginčą, išreiškia savo tarpusavyje suderintą valią.

Tarptautinio arbitražo institutas yra reguliuojamas daugybe teisės normų. Tai yra atskirų valstybių nacionalinės teisės normos, tarptautinių sutarčių nuostatos bei sutartinės normos, taip pat įvairios taisyklės. Taigi, šis institutas yra daugialypis ir sudėtingas, kartais tam tikras arbitražu sprendžiamas ginčas gali būti reguliuojamas kelių valstybių teisės normomis bei taisyklėmis ar jų kombinacija.

1.2. Tarptautinių privatinų ginčų sprendimo arbitraže teisinės prielaidos

Tarptautiniai privatiniai ginčai yra ginčai, kylantys iš privatinės teisės santykių, turinčių tarptautinį elementą. Santykius turinčius tarptautinį elementą reguliuoja tarptautinė privatinė teisė. Tarptautinė privatinė teisė yra vidaus teisės dalis, kurios normos reguliuoja civilinius, šeimos, darbo, komercinius ir kitus santykius, turinčius tarptautinį elementą. Ginčo santykis pripažįstamas turinčiu tarptautinį, ar kitaip tariant užsienio elementą, esant bent vienai iš šių aplinkybių:

- 1) Viena iš bylos šalių yra užsienio asmuo (užsienio valstybės pilietis ar asmuo be pilietybės arba užsienio juridinis asmuo);
- 2) Ginčo objektas yra užsienyje (užsienio valstybėje yra kilnojamasis ar nekilnojamasis turtas, esantis ginčo objektu ir t.t.);
- 3) Juridinis faktas, kurio pagrindu atsirado, pasikeitė ar pasibaigė šalių teisiniai santykiai, įvyko ar buvo atliktas užsienio valstybėje;
- 4) Teismo ar arbitražo sprendimas, kurį prašoma įvykdyti Lietuvoje, priimtas užsienio valstybėje;
- 5) Įrodymai, reikalingi civilinėje byloje, yra užsienio valstybėje;
- 6) Teismo pranešimus ar šaukimus reikia siųsti asmeniui, esančiam užsienio valstybėje, arba užsienio valstybėje reikia atlikti kitus procesinius veiksmus.¹²

¹¹ Lietuvos Respublikos komercinio arbitražo įstatymas // Valstybės žinios. 1996, Nr.39-961.

Iškilus ginčui dėl tarptautinį elementą turinčio santykio ir jį nagrinėjant teisme, iškyla problema kurios valstybės teismas atsakingas už ginčo nagrinėjimą bei kurios valstybės teisė turi būti taikoma sprendžiant šį ginčą. Taigi, kitaip tariant, turi būti sprendžiamos ginčo teisingumo ir materialinės teisės kolizijos problemos. Šių problemų sprendimai yra pateikiami nacionaliniuose įstatymuose, tai yra kiekvienos valstybės vidaus teisėje. Santykių, turinčių užsienio elementą, reguliavimas yra sudėtinga problema reikalaujanti tarptautinio reguliavimo. Siekiant suvienodinti pagrindines nuostatas ir palengvinti šių problemų sprendimą daugelyje sričių santykių, susijusių su tarptautiniu elementu, teisinis reguliavimas yra unifikuotas tarptautinėmis sutartimis.

Galima pažymėti, kad jurisdikcijos ir materialinės teisės kolizijas lengvai sprendžia tarptautinis arbitražas. Arbitrai nėra susaistyti kokios nors vienos teisinės sistemos teisės normų ir turi didesnę nei teisėjai pasirinkimo laisvę ta prasme, kad gali pasirinkti sandoriui ir ginčo pobūdžiui tinkamiausią teisę. Pagal tarptautinėje praktikoje nusistovėjusius standartus, arbitrai nėra įpareigoti taikyti kokios nors konkrečios valstybės kolizinių normų. Be to, ne visuomet privalo taikyti teisines schemas apskritai.¹³ Taigi, perdavus ginčą spręsti arbitražui yra išvengiama problemų susijusių su tarptautinio ginčo teisingumo bei taikytinos teisės nustatymu.

Kad ginčas būtų sprendžiamas arbitraže ir kad arbitražas būtų teisėtas, turi būti išpildytos tam tikros sąlygos: turi būti sudarytas arbitražinis susitarimas ir ginčas turi būti arbitruotinas. Esminiu arbitražinės procedūros elementu yra sutartinio principo įgyvendinimas arbitraže. Šalys turi būti aiškiai išreiškę savo sutikimą, kad tarp jų kilęs ginčas bus sprendžiamas būtent arbitražu, jos turi sudaryti arbitražinį susitarimą. Taip pat, šalys dažniausiai susitaria ir dėl arbitražo tvarkos.

Taigi, kad ginčą būtų galima spręsti arbitraže būtinas arbitražinis susitarimas. Jis yra pagrindinė ir būtinoji sąlyga ginčui patekti į arbitražą. Sudarytas arbitražinis susitarimas šalims yra privalomas ir įpareigojantis, nė viena iš šalių negali atsisakyti ar keisti jau sudaryto arbitražinio susitarimo vienašališkai. Sudariusios arbitražinį susitarimą šalys netenka teisės kreiptis į teismą dėl ginčo sprendimo. Teismas gavęs ieškinį dėl ginčo, dėl kurio yra sudarytas arbitražinis susitarimas, turi atsisakyti jį priimti. Iš to išplaukia, kad arbitražinis susitarimas yra privalomas ne tik šalims, bet ir teismui.

Teisinėje literatūroje paprastai yra išskiriamos dvi arbitražinių susitarimų rūšys:

¹² Lietuvos Respublikos teismų praktikos, taikant tarptautinės privatinės teisės normas apibendrinimo apžvalga // Teismų praktika. 2000, Nr. 14

¹³ Dominas G., Mikelėnas V. Tarptautinis komercinis arbitražas. Vilnius: Justitia, 1995. P.41

- Ad hoc kompromisas (submission agreement), tai susitarimas jau iškilusį ginčą perduoti arbitražui. Jo atveju susitarimas perduoti ginčą į arbitražą bus sudarytas atskirai nuo pagrindinio sandorio, kaip atskiras dokumentas.
- Arbitražinė išlyga (arbitration clause), tai susitarimas, kad jei ateityje tarp šalių iškilis ginčas jis bus perduotas spręsti į arbitražą. Toks susitarimas yra įtrauktas į sutartį ir yra laikomas jos dalimi.¹⁴

Pagal daugumos teisinių normų reikalavimus arbitražinis susitarimas turi būti sudarytas raštu. Tačiau tarptautinėje praktikoje taipogi yra galimas ir žodinis susitarimas, bet jo egzistavimą yra sunkiau įrodyti, nes jis nėra laikomas arbitražiniu susitarimu pagal daugumą tarptautinių konvencijų. Toks susitarimas pavyzdžiui yra galimas precedentinės teisės sistemose. Tačiau žodinis susitarimas gali būti nepakankamai efektyvus, nes jis nėra reglamentuotas teisiniuose dokumentuose. Jeigu galima arbitražą pradėti ir vykdyti sprendimą, nesiremiant konvencijomis ar nacionaline teise, reikalaujančia rašytinio arbitražinio susitarimo, tai arbitražas gali būti pagrįstas ir žodiniu susitarimu, jeigu yra įmanoma įrodyti jo buvimą.¹⁵

Galima reziumuoti, kad visgi arbitražiniuose ginčiuose pagrinde naudojamas rašytinis arbitražinis susitarimas. Moderniojoje ginčų sprendimo teisėje žodinis susitarimas yra gan retas atvejis. Yra svarbių priežasčių reikalauti rašytinio susitarimo. Pareiga perduoti ginčą arbitražui, nacionalinių teismų jurisdikcijos pašalinimas, arbitražo jurisdikcijos ribų ir jo proceso nustatymas – visa tai yra svarbūs klausimai, kurie gali būti tinkamai aptarti tik aiškiam ir rašytiniame susitarime.¹⁶

Šalys savo rašytinį arbitražinį susitarimą gali įforminti įvairiai. Jos gali pasirašyti atskirą dokumentą arba įtraukti arbitražinį susitarimą į sutartį kaip atskirą jos dalį, ar apsieisti raštais. Pagal LR komercinio arbitražo 9 str. 2 d. arbitražas yra sudaromas raštu ir laikomas sudarytu, jeigu:

- 1) Įformintas bendru šalių pasirašytu dokumentu; arba
- 2) Sudarytas šalims apsieičiant raštais, telegramomis, telefaksais ar kitais dokumentais, kuriuose fiksuojamas tokio susitarimo sudarymo faktas; arba
- 3) Šalys pasikeičia ieškininiu pareiškimu ir atsiliepimu į ieškinį, kuriuose viena iš šalių tvirtina, o kita šalis neneigia, kad tarp jų sudarytas arbitražinis susitarimas, arba yra

¹⁴ Marshall A. E. Gill: the law of arbitration. London: Sweet&Maxwell, 2001. P. 15

¹⁵ Collier J., Lowe V. Ginčų sprendimas tarptautinėje teisėje. Institucijos ir procedūros. Vertė Anciuvienė M., Kriaučiūnas D., Morkytė E. Eugrimas, 2002. P. 258

¹⁶ Ten pat.

kitokių rašytinių įrodymų, kad šalys yra sudariusios ar pripažįsta arbitražinį susitarimą.

Pagal to pačio straipsnio 3 d. nuoroda šalių sudarytoje sutartyje į dokumentą, kuriame yra arbitražinė išlyga, laikoma arbitražiniu susitarimu, jei sutartis sudaryta rašytine forma, o ta nuoroda yra neatsiejama šios sutarties dalis.¹⁷

Arbitražiniui susitarimui yra keliami ne tik formos ir turinio reikalavimai, jis taip pat turi būti sudarytas šalių, kurios yra pripažįstamos veiksnėmis ir teisniomis. Nustatant asmens veiksnumą gali būti taikoma valstybės, su kuria labiausiai susijusi sutartis teisė, arba asmens gyvenamosios ar nuolatinės buvimo vietos valstybės teisė. Ne vien tik teisingumas ir veiksnumas, kaip šalis apibūdinantys požymiai, yra svarbūs arbitražiniam susitarimui galioti. Dažnai yra svarbi ir šalių tarpusavio padėtis. Arbitražinis susitarimas gali būti pripažįstamas negaliojančiu, jeigu pažeista jų tarpusavio lygybė.¹⁸ Kadangi arbitražas yra paremtas šalių valios išreiškimo ir sutartiniu principais, bet koks jų valios apribojimas ar nelygybė turėtų būti pagrindas arbitražinį susitarimą pripažinti negaliojančiu. Pati arbitražo esmė įtvirtina šalių lygybės būtinumą, kitaip jos neturėtų teisės išimti savo ginčo iš teisminės jurisdikcijos, būtų pažeistas teisingumo principas.

Arbitražinis susitarimas gali būti sudarytas ne dėl visų ginčų. Ginčas, kuris gali būti perduotas arbitražui yra vadinamas arbitruotinu. Valstybės turi išimtinę teisę savo nacionalinėje teisėje nustatyti, kurie ginčai negali būti sprendžiami arbitraže. Klausimas dėl ginčo arbitruotinumą iškyla toje valstybėje, kurioje turi vykti arbitražas, todėl šis klausimas ir yra paprastai sprendžiamas pagal tos valstybės teisę.

Nacionaliniai įstatymai nustato labai įvairias ginčų, kurie yra nearbitruotini kategorijas. Dažniausiai tai yra ginčai, patenkantys į šeimos teisės, baudžiamosios teisės, bankroto teisės sritis, ir ginčai susiję su tam tikrais intelektinės nuosavybės teisės aspektais. Bendras principas, jungiantis šias kategorijas, yra svarba viešojo intereso, kuris reikalauja užtikrinti vienodą ir viešą teisės taikymą deramai įvertinant ir kitų asmenų, nei bylos šalys interesus. Kitais žodžiais tariant, tik tie ginčai, kurie gali būti išspręsti kompromisu tarp šalių, gali būti sprendžiami arbitražu.¹⁹ Lietuvoje nearbitruotini ginčai yra nustatyti 1996 m. LR komercinio arbitražo įstatyme. Pagal šio įstatymo 11 str. Arbitražui negali būti perduoti ginčai, kylantys iš konstitucinių, darbo, šeimos, administracinių teisinių santykių, taip pat ginčai susiję su konkurencija, patentais, prekių ir

¹⁷ Lietuvos Respublikos komercinio arbitražo įstatymas // Valstybės žinios. 1996, Nr.39-961.

¹⁸ Dominas G., Mikelėnas V. Tarptautinis komercinis arbitražas. Vilnius: Justitia, 1995. P. 140

¹⁹ Collier J., Lowe V. Ginčų sprendimas tarptautinėje teisėje. Institucijos ir procedūros. Vertė Anciuviene M., Kriaučiūnas D., Morkytė E. Eugrimas, 2002. P. 261

paslaugų ženklais, bankrotu, bei ginčai, kylantys iš vartojimo sutarčių.²⁰ Taip pat tame pačiame straipsnyje nurodyta, kad arbitražui negali būti perduoti ginčai, jeigu viena iš šalių yra valstybės ar savivaldybės įmonė, taip pat valstybės ar savivaldybės įstaiga ar organizacija. Išskyrus Lietuvos banką, jeigu tokiam susitarimui nebuvo gautas išankstinis šios įmonės, įstaigos ar organizacijos steigėjo sutikimas.²¹

Galima preziumuoti, kad ginčai yra perduodami nagrinėti arbitražui esant tam tikroms prielaidoms, jos yra privalomos ir nesant jų ginčą turėtų būti atsisakoma spręsti arbitraže arba jau priimtas arbitražinis susitarimas bus pripažintas negaliojančiu ir nebus vykdomas.

1.3. Arbitražinio nagrinėjimo procedūra

Arbitražas reiškia teismų intervencijos ir sprendimo pakeitimą, šalims sutikus, arbitro intervencija ir sprendimu. Ginčą sprendžia arbitras arba keli arbitrai, tai priklauso nuo šalių valios. Dažniausiai ginčą nagrinėja vienas arba trys arbitrai. Gali būti nustatytas ir kitoks arbitrų skaičius, tačiau bet kokių atveju jis turi būti nelyginis. Tai yra bendra ir labiausiai paplitusi valstybių praktika, tačiau būna ir išimčių. Pavyzdžiui, Didžiojoje Britanijoje yra priimta, kad arbitraže ginčą nagrinėja lyginis skaičius teisėjų, dažniausiai du arbitrai. Yra įprasta, kad jeigu šalys sutaria, kad ginčą nagrinės vienas asmuo, jos tą asmenį pasirenka bendru sutarimu. Jeigu šalys nutaria, kad ginčą nagrinės trys arbitrai, tai paprastai kiekviena iš šalių parenka po vieną arbitrą, o jie parenka trečiąjį. Kai ginčą nagrinėja daugiau nei vienas arbitras, sprendimas yra priimamas balsų dauguma.

Kilus ginčui, kuris bus sprendžiamas arbitraže turi būti suformuojamas arbitražo teismas ir pradamas procesas. Konkrečiam ginčui spręsti šalys gali savo nuožiūra parinkti arbitrus, nustatyti jų skaičių bei skyrimo tvarką. Šiuos klausimus šalys turėtų aptarti sudarydamos arbitražinį susitarimą, tada kilus ginčui jis greičiau būtų perduotas spręsti. Šalys gali laisvai pasirinkti arbitrais bet kokius asmenis, kuriais jos pasitiki ir laiko patikimais bei kompetetingais spręsti jų ginčą. Šalys taip pat gali išsirinkti arbitrą iš tam tikro arbitražinės institucijos nustatyto specialistų sąrašo, kurie yra kvalifikuoti išnagrinėti ginčą. Visais atvejais yra reikalingas asmens sutikimas tapti arbitru byloje.

Formuojant arbitražinį teismą arbitrams keliami nepriklausomybės nuo šalių ir bešališkumo reikalavimai. Arbitrai turi pateikti visą informaciją, kuri gali turėti kokios nors įtakos sprendžiant

²⁰ Lietuvos Respublikos komercinio arbitražo įstatymas // Valstybės žinios. 1996, Nr.39-961.

²¹ Ten pat.

šiuos klausimus. Jeigu arbitras buvo paskirtas nagrinėti bylą ir po to buvo nustatyta, kad jis neatitinka keliamų reikalavimų, jis gali būti nušalintas. Nušalinus arbitrą jis yra pakeičiamas kitu arbitru, kuris renkamas vadovaujantis ta pačia tvarka. Arbitro nušalinimo tvarka yra reglamentuojama įstatymuose ar arbitražo taisyklėse.

Arbitražo procese būtina laikytis lygybės, teisės būti išklaustytam ir rungtyninio teismo principo. Arbitras privalo šalis traktuoti vienodai ir kiekvienai iš jų suteikti vienodą galimybę ginti savo teises. Jis taip pat įpareigotas neatskleisti informacijos, kurią šalys pateikė arbitražinio nagrinėjimo metu.

Šalys gali nevaržomai susitarti dėl procedūros, kurios arbitrai turės laikytis. Jeigu šalys nesusitaria dėl procedūros, arbitras, atsižvelgdamas į arbitražą reguliuojančių įstatymų nuostatas, gali vadovauti arbitražo procedūrai, savo nuomone, tinkamiausiu būdu. Jeigu šalys nesusitaria kitaip, arbitras sprendžia ar būtina rengti bylos nagrinėjimus, kuriuose būtų išklausti parodymai bei pateikti pareiškimai, ar visas nagrinėjimas bus atliktas grynai raštu.

Bylų nagrinėjimo procesas arbitražiniame teisme gali būti sąlygiškai suskirstytas į keletą etapų: parengiamąjį, arbitražinio nagrinėjimo ir priimto sprendimo vykdymo.²² Parengiamajame etape yra paduodamas ieškininis pareiškimas ir kiti reikalingi dokumentai. Procesas inicijuojamas ieškovui, t.y. šaliai kuri nukentėjo, pateikus ieškinį. Nukentėjusioji ginčo šalis turi paduoti ieškinį per tam tikrą laikotarpį nuo veiksmų, kuriais buvo pažeista sutartis, įvykimo. Terminas nuo ginčo kilimo per kurį ieškovas turi inicijuoti arbitražą ir kuriam pasibaigus ieškinys yra negalimas dėl (praleisto) termino, dažnai yra nustatomas komerciniuose kontraktuose ir koncesijose, kuriose yra sąlygos dėl arbitražo, bei arbitražo taisyklių rinkiniuose. Kai kurių valstybių įstatymai, veikiantys kaip *lex arbitri*, gali vietiniams teismams suteikti įgaliojimus pratęsti tokiuose arbitražiniuose susitarimuose numatytus terminus. Net ir tuo atveju, kai pačiame arbitražiniame susitarime nėra nustatyta tokių terminų, sutartiniams įsipareigojimams taikytina teisė gali, kaip materialinės teisės dalyką, nustatyti terminą ieškiniu pateikti.²³ Taip pat, paprastai yra reikalaujama, kad padavęs ieškininį pareiškimą ieškovas sumokėtų registravimo mokesčių, jeigu jis ieškinį paduoda instituciniam arbitražui ar kitus mokesčius susijusius su arbitražiniu nagrinėjimu, kaip yra numatyta arbitražiniame susitarime ar taisyklėse į kurias nurodo arbitražinis susitarimas. Be kita ko, ieškovui padavus ieškinį, jo ir kitų pristatytų dokumentų kopijos yra nusiunčiamos atsakovui.

²² Kirdeikytė L. Nacionalinis komercinis arbitražas // Vadovo pasaulis. 1998, Nr.6. P.63

²³ Collier J., Lowe V. Ginčų sprendimas tarptautinėje teisėje. Institucijos ir procedūros. Vertė Anciuviene M., Kriaučiūnas D., Morkytė E. Euginimas, 2002. P. 278

Jau sudarytas arbitražinis teismas nustato ar ginčas gali būti nagrinėjamas arbitraže ir pradeda bylos nagrinėjimą iš esmės. Kadangi arbitražinis procesas nėra toks reglamentuotas kaip teisminis, jis vyksta laisva forma, pagal šalių nustatytą tvarką arba pagal taisykles, kurias jos pasirinko. Kai ginčas yra sudėtingas jam nagrinėti gali būti pasirinktas į teisminį nagrinėjimą panašus procesas, kai apklausiami liudininkai, nagrinėjami pateikti dokumentai, pateikiami pareiškimai ir atsikirtimai į juos. Tačiau kai ginčas nėra sudėtingas gali būti pasirinktas supaprastintas bylos nagrinėjimas, pavyzdžiui, dokumentiniu būdu.

Šalys pačios nustato kur ir kada bus rengiamas arbitražinis bylos nagrinėjimas, taip pat kokia kalba ar keliomis kalbomis jis vyks. Jeigu šalys dėl to nesusitaria pačios, tada šiuos klausimus sprendžia arbitras atsižvelgdamas į šalių valią. Taip pat arbitrai gali nustatyti kokie įrodymai ir kokioje bylos nagrinėjimo stadijoje turi būti pateikti, kokie dokumentai turi būti pristatyti. Arbitrai gali savo nuožiūra spręsti dėl įrodymų leistinumą, liečiamumo bei patikimumą.

Vienas iš arbitražinio teismo uždavinių – siekti, kad šalys sureguliuotų ginčą taikos sutartimi ir, nepaisydamos buvusių nesutarimų, išlaikytų santykius netrukdančius toliau dalykiškai bendradarbiauti. Taigi šalys bet kuriame bylos nagrinėjimo etape gali užbaigti ginčą taikos sutartimi. Arbitražinis teismas šią sutartį gali tvirtinti savo nutartimi arba, remdamasi taikos sutartimi, priimti sprendimą. Bet gali ir netvirtinti taikos sutarties, jeigu jos sąlygos pažeidžia trečiųjų asmenų interesus arba, remiantis sandorių negaliojimą apibrėžiančiomis įstatymų normomis, gali būti pripažįstama negaliojančia.²⁴

Arbitražinio teismo procesas užbaigiamas išnagrinėjus ginčą iš esmės ir priėmus sprendimą. Sprendime arbitrai nurodo, ieškinys yra tenkinamas ar atmetamas ir nurodo priimto sprendimo motyvus. Priimtas sprendimas įsigalioja nuo jo priėmimo dienos ir panaikina šalims teisę pareikšti ieškinį arbitraže ar teisme dėl to paties dalyko ir tuo pačiu pagrindu.²⁵

Nagrinėjant ginčus arbitražiniame teisme svarbu ne tik priimti teisėtą ir pagrįstą sprendimą, bet ir įgyvendinti arbitražo sprendime suformuluotą įsipareigojimą tai yra nulemta to, kad šaliai net ir laimėjus arbitražo procesą ginčas nesibaigia, nes pažeistos teisės atstatomos tik tada, kai atsakovas ieškovo naudai įvykdo arbitražo sprendime nurodytus reikalavimus.²⁶ Dažniausiai šalys arbitražinius sprendimus įvykdo laisva valia. Tai išplaukia iš sudaryto arbitražinio susitarimo, kadangi šalys savanoriškai nusprendžia perduoti ginčą spręsti jų pasirinktiems arbitrams ir pripažinti bei vykdyti priimtą sprendimą. Šalys yra sinteresuotos, kad sprendimas būtų vykdomas

²⁴ Kirdeikytė L. Nacionalinis komercinis arbitražas // Vadovo pasaulis, 1998. Nr.6, P.64

²⁵ Ginnings A.T. Arbitration : a practical guide. Aldershot: Gower, 1984. P.45

²⁶ Ivanauskienė E. Komercinių arbitražų sprendimo įgyvendinimo aktualijos // Teisės apžvalga, 2000. Nr.2. P 25

savanoriškai, nes kitaip tai prieštarauja tikslams dėl kurių buvo nuspręsta ginčą spręsti arbitraže. Be to, savanoriškas sprendimo vykdymas padeda ir toliau išlaikyti gerus šalių santykius bei daro įmanomą tolesnį jų bendradarbiavimą. Tačiau pasitaiko atvejų, kai šalis, kurios atžvilgiu yra priimtas neigiamas sprendimas, atsisako jį vykdyti. Tokiu atveju sprendimui įvykdyti gali būti pasitelkta valstybės prievarta. Valstybė savo įstatymais leidžia dalį teisinių ginčų perimti privatiems teismams – arbitražams, tačiau arbitražas yra pagrįstas teisiniais principais ir turi funkcionuoti vykdydamas jam nustatytus tikslus. Negali būti leidžiama savivalė vykdyti ar nevykdyti sprendimus. Teisėtai priimtas arbitražinio teismo sprendimas turi teisinę galią, jo nevykdant laisva valia, tokio sprendimo įgyvendinimas yra garantuojamas valstybės, jos teismų bei įstatymų pagalba. Šalis, kurios atžvilgiu nėra vykdomas jai palankus sprendimas, turi kreiptis į kompetetingą valstybės teismą, kad būtų pripažintas ir įvykdytas arbitražinis sprendimas.

Arbitražinio teismo priimti sprendimai turi būti vykdomi nepaisant jų nacionalinės prigimties. Tiek nacionaliniame, tiek užsienio arbitraže priimti sprendimai įgyvendinami vienodais pagrindais, tačiau norint įgyvendinti užsienio arbitražo sprendimą yra taikoma kitokia tvarka. Užsienio arbitražo įgyvendinimo procese pirmiausiai tokį sprendimą reikia pripažinti, o tada jau galima įgyvendinti.

Užsienio arbitražinio teismo sprendimo pripažinimas reiškia, kad jam suteikiama teisinė galia pripažįstančioje valstybėje ir toks sprendimas įgauna *res judicata* (prejudicinę) reikšmę. Vadinasi šalių ginčas yra išspręstas galutinai. Jos nebegali kreiptis į arbitražą ar teismą dėl ginčo tarp tų pačių šalių, dėl to paties dalyko ir tuo pačiu pagrindu ne tik arbitražo vietoje, bet ir valstybėje, kurioje arbitražinio teismo sprendimas nepripažįstamas. Tai tartum užsienio arbitražinio teismo sprendimo legalizavimas.²⁷ Nėra lengva užtikrinti užsienio arbitraže priimto sprendimo vykdymą, kadangi tai susiję su keliomis valstybėmis. Arbitražinių sprendimų įgyvendinimo praktikoje iškilo būtinybė tokių sprendimų įgyvendinimą reguliuoti tarptautiniu lygmeniu, priimant tarptautinius teisinius dokumentus. Pagrindinis užsienio arbitražo sprendimų įgyvendinimą reguliuojantis dokumentas yra 1958 m. Niujorko konvencija dėl užsienio arbitražų sprendimų pripažinimo ir vykdymo, kurią Lietuva ratifikavo 1995 m. Tai yra labai reikšmingas dokumentas, prie Niujorko konvencijos yra prisijungę daugiau nei 130 valstybių. Pažymėtina, kad jos pagalba užsienio arbitražo sprendimas gali būti įgyvendinamas labai plačiame valstybių rate.

Kiekviena valstybė savo nacionaliniuose įstatymuose nustato kompetentingas institucijas, kurios yra atsakingos už užsienio arbitražų pripažinimą ir kreipimosi į jas tvarką. Pagal Lietuvos

²⁷ Pelenis D. Ar Lietuva pripažįsta ir vykdo užsienio arbitražinių teismų sprendimus // Vadovo pasaulis. 1999, Nr. 2. P 61

Respublikos Komercinio arbitražo įstatymą, su užsienio arbitražų sprendimų pripažinimu ir vykdymu susijusius klausimus sprendžia, Lietuvos apeliacinis teismas.

Jau minėtoje 1958 m. Niujorko konvencijoje dėl užsienio arbitražų sprendimų pripažinimo ir vykdymo yra numatyti tam tikri pagrindai, kuriais remiantis užsienio arbitražo sprendimus galima atsisakyti pripažinti ir vykdyti. Reikia pažymėti, kad nurodytų pagrindų sąrašas yra baigtinis, taigi negalima atsisakyti vykdyti užsienio arbitražo sprendimo kokiais nors kitais pagrindais. LR Komercinio arbitražo įstatymo 40 str. yra numatyti identiški konvencijai nepripažinimo pagrindai. Pagal tai, kas turi imtis iniciatyvos reikalauti, kad būtų atsisakyta pripažinti ir vykdyti užsienio arbitražinio teismo sprendimą ir kam tenka įrodinėjimo našta dėl atitinkamo pagrindo egzistavimo, jie skirstomi į dvi grupes. Tai yra, pagrindai, taikomi kai to prašo šalis, prieš kurią nukreiptas tas sprendimas ir kuriai tenka pareiga įrodyti tokios aplinkybės egzistavimą, bei pagrindai, kai teismas savo iniciatyva turi nustatyti jų egzistavimą ir nuspręsti, kad būtų atsisakyta pripažinti ir vykdyti užsienio arbitražo sprendimą.²⁸

Yra numatyti penki pagrindai, kada iniciatyvos turi imtis šalis, prieš kurią priimtas arbitražo sprendimas:

1. arbitražinio susitarimo šalys pagal joms taikomą įstatymą buvo tam tikru mastu neveiksnios arba šis susitarimas negalioja pagal taikomąjį įstatymą, kurį ginčo šalys numatė savo sutartyje, o jei tokio nurodymo nėra, - pagal tos šalies, kur buvo priimtas arbitražinio teismo sprendimas, įstatymus;
2. šaliai, prieš kurią padarytas sprendimas, nebuvo reikiamai pranešta apie arbitro paskyrimą ar apie arbitražinio teismo nagrinėjimą arba dėl kitų priežasčių ši šalis negalėjo pateikti savo paaiškinimų;
3. arbitražinio teismo sprendimas buvo priimtas dėl ginčo, kurio nenumato arbitražinis susitarimas arba neapima arbitražinio susitarimo ar arbitražinės išlygos sutartyje sąlygos, arba tame sprendime yra nuostatų tokiais klausimais, kurių neapima arbitražinis susitarimas ar arbitražinė išlyga sutartyje. Jeigu nuostatos tais klausimais, kuriuos apima arbitražinis susitarimas ar išlyga, gali būti atskirtos nuo tų, kurių neapima šis susitarimas ar išlyga, tai ta arbitražo sprendimo dalis, kurioje yra nuostatos arbitražinio susitarimo ar arbitražinės išlygos apimamais klausimais, gali būti pripažįstama ir vykdoma;

²⁸ Pelenis D. Ar Lietuva pripažįsta ir vykdo užsienio arbitražinių teismų sprendimus // Vadovo pasaulis. 1999, Nr. 2. P 62

4. arbitražinio teismo sudėtis ar arbitražo procesas neatitiko šalių susitarimo arba jei tokio susitarimo nėra, - tos valstybės, kurioje vyko arbitražas, įstatymų;
5. sprendimas šalims dar nebuvo galutinis arba jo įvykdymą panaikino ar sustabdė tos šalies, kurioje jis buvo priimtas, arba tos šalies, kurios įstatymai taikomi, kompetentinga valdžios institucija.²⁹

Kiti du pagrindai yra nustatomi valstybinių teismų iniciatyva, čia nereikalaujama šalies, prieš kurią priimtas neigiamas sprendimas iniciatyvos ir ji neprivalo įrodinėti šių aplinkybių. Arbitražinio teismo sprendimą atsisakoma pripažinti ir vykdyti, kai nustatoma, kad:

- 1) ginčo objektas pagal Lietuvos Respublikos įstatymus negali būti arbitražinio nagrinėjimo dalykas;
- 2) to sprendimo pripažinimas ir vykdymas prieštarauja Lietuvos Respublikos įstatymų įtvirtintai viešajai tvarkai.³⁰

Taigi šiuo atveju reikšmę turi du kriterijai, ginčo arbitruotinumumas ir grėsmė viešajai tvarkai. Svarbu pažymėti, kad teismas negali atsisakyti pripažinti ir vykdyti užsienio arbitražo sprendimo dėl fakto ar teisės klausimų neteisingo išsprendimo.

²⁹ Lietuvos Respublikos komercinio arbitražo įstatymas // Valstybės žinios. 1996, Nr.39-961, 40 str.

³⁰ Ten pat.

2. Teisminio ir arbitražinio ginčų nagrinėjimo skirtumai

2.1. Bendrieji teismo ir arbitražo skirtumai

Paprastai, kilus ginčui, jis yra sprendžiamas teisme, teismas yra pirminė ir pagrindinė institucija į kurią šalys gali kreiptis siekdamos apginti savo pažeistas teises. Tai yra neatimama ir valstybės įstatymais garantuojama teisė. Tuo tarpu arbitražas yra alternatyva teisminiam nagrinėjimui. Arbitražas yra teisėtas ginčo sprendimo metodas, kurį šalys pasirenka išspręsti tarp jų kilusiam ginčui nesikreipiant į teismą. Pažymėtina, kad arbitražas yra sutartinis institutas. Tarp šalių turi būti sudarytas susitarimas, kad jų ginčas bus sprendžiamas būtent arbitraže. Prieš kiekvieną asmenį gali būti paduotas ieškinys teisme, bet nei prieš vieną asmenį negali būti paduotas ieškinys arbitraže, jeigu jis su tuo nesutinka.³¹

Sprendžiant privatus ginčus kreipimasis į teismą turėtų būti laikomas paskutine išeitimi, nes jis yra sudėtingesnis, reikalauja daugiau išlaidų ir laiko. Arbitražas yra privatus, neformalus ginčo sprendimo metodas, priešingai teisminiam nagrinėjimui, kadangi teismas yra valstybės institucija, vykdanči viešąsias funkcijas. Tarptautinėje praktikoje yra pripažinta, kad visais atvejais yra pageidautina bandyti pasiekti susitarimą be teismo, bei draugiškai išspręsti ginčą. Ypatingai šiais laikais, kada intensyvėja tarptautinis bendravimas bei prekyba, yra skatinama alternatyviųjų ginčų būdų taikymas bei siekiama sumažinti teismų apkrovimą daugybe ginčų.

Arbitražu yra siekiama išvengti viešosios valdžios kišimosi į privatų ginčą. Tai yra tik šalių susitarimo reikalas, kas ir kaip spręstų jų ginčą. Nors ir labai skirtingi, tačiau teismas ir arbitražas yra paremti panašia idėja, kad kilusį ginčą nagrinėja trečiasis asmuo ar keli asmenys ir priima sprendimą, kuris šalims yra privalomas. Tačiau skiriasi ginčą sprendžiančio asmens įgaliojimų šaltinis. Arbitraže ginčą nagrinėja šalių pasirinkti asmenys, o teisme – įstatymais pagrindais paskirti asmenys, atliekantys viešąsias pareigas. Taigi teisėjų įgaliojimų šaltinis yra įstatymas, tuo tarpu arbitro – šalių valia ir įstatymai. Arbitražas dažnai yra vadinamas kvaziteismine institucija.

Teismas ir arbitražas remiasi kai kuriais panašiais principais, t.y šalių lygiateisiškumo, bendradarbiavimo, kooperacijos, nešališkumo, teisingumo, rungimosi ir kitais principais. Tačiau nagrinėjant principus, kuriais yra paremti šie ginčų sprendimo būdai galima pastebėti esminių skirtumų. Vienas iš pagrindinių skirtumų yra teisminio proceso viešumo principas, kuris negalioja arbitražiniam procesui. Teismo procese viešumo principas yra beveik absoliutus, teismo posėdis

³¹ Ginnings A.T. Arbitration : a practical guide. Aldershot: Gower, 1984 . P 24

gali būti uždaras tik tam tikrais išimtiniais, įstatyme numatytais, atvejais. Tuo tarpu arbitražo procesas vyksta tik tarp šalių, tai yra už uždarų durų. Arbitražinio proceso uždarumas yra laikomas vienu iš jo privalumų prieš teisminį nagrinėjimą, nes dažnai verslo įmonės yra linkę išsaugoti privatumą, kad nenukentėtų jų reputacija ir nebūtų viešinamas kilusio ginčo faktas. Kitas reikšmingas skirtumas, kad pagrindiniu arbitražo principu yra laikomas sutartinis principas, kuris nėra taikomas teisiniame nagrinėjime. Teismui yra būdingas imperatyvumas.

Arbitražo kertinis akmuo yra visų ginčo šalių susitarimas dėl to, kad ginčas būtų sprendžiamas arbitražo būdu. Juo šalys sąmoningai sutinka, kad ginčas būtų sprendžiamas arbitražu, ir įsipareigoja laikytis reikiamų procedūrų bei pripažinti ir vykdyti arbitrų priimtą sprendimą.³² Taigi arbitražinio teismo jurisdikcija kyla iš šalių susitarimo, o ne iš įstatymo, kaip teisiniame procese. Tuo tarpu kreipiantis į teismą nėra jokios būtinybės gauti kitos šalies sutikimą. Teisė į teismą yra prigimtinė individo teisė, garantuojama valstybės įstatymais. Jeigu šalys nėra sudariusios arbitražinio susitarimo jos visada gali kreiptis į teismą dėl iškilusio ginčo.

Arbitražinio susitarimo egzistavimas yra svarbus ir kitu aspektu. Jeigu šalys buvo jį sudariusios ir realiai iškilus ginčui viena iš šalių jo nepaisydama kreipėsi į teismą, teismas turi atsisakyti spręsti ginčą. Viena svarbiausių arbitražinio susitarimo savybių yra tai, kad šalys atsisako teismo jurisdikcijos.³³ Tačiau, kaip jau yra minėta, šalys negali perduoti arbitražui nagrinėti absoliučiai visų ginčų. Kiekviena valstybė savo įstatymuose numato išskirtinę savo jurisdikciją spręsti tam tikrus ginčus. Valstybės turi teisę nustatyti, kad tam tikri ginčai yra nearbitruotini ir nesvarbu, kad šalys susitarė, tokie ginčai bus sprendžiami teisme. Galima reziumuoti, kad arbitražu šalys siekia ginčą išimti iš valstybės jurisdikcijos, tačiau jos tą gali daryti tik tiek, kiek tai leidžiama valstybės įstatymais. Šalių laisvė tarp jų kilusį ginčą perduoti spręsti jų pasirinktiems asmenims pagal jų pasirinktą tvarką nėra absoliuti, ji yra apribota įstatymais, kad būtų apsaugotas viešasis interesas.

Galima reziumuoti, kad nors ir arbitražas yra labai panašus į teismą, bei kai kurių autorių įvardijamas kaip kvaziteisminė institucija, tačiau neabejotinai skiriasi jų jurisdikcijos, įgaliojimų šaltiniai bei valstybės galių vaidmuo. Esminis skirtumas, kad teisminė procedūra yra organizuojama bei vykdoma valstybinių institucijų, o arbitražinė procedūra yra privati bei sutartinė. Arbitražas nėra griežtai reglamentuojamas ir palieka daug laisvės privačioms šalims.

³² Dominas G., Mikelėnas V. Tarptautinis komercinis arbitražas. Vilnius: Justitia, 1995. P. 17

³³ Ten pat.

2.2. Teismo ir arbitražinio procesų skirtumai

Arbitražo proceso paskirtis – išvengti formalumų, vilkinimo ir nepagrįstų ginčų, kurie yra būdingi teisminei procesui.³⁴ Taigi preziumuojama, kad arbitražinis procesas yra efektyvesnis ir greitesnis nei teisminis procesas. Taip pat jis nėra toks formalizuotas ir reglamentuotas. Teisminis procesas yra apipintas formaliomis taisyklėmis bei įvairiais ritualais. Be kita ko, arbitražas skirtingai nuo teismų yra lankstesnis įvairiais aspektais – šalys gali susitarti dėl ginčo sprendimui taikomos kalbos, nagrinėjimo vietos, laiko, arbitrų skaičiaus bei jų skyrimo tvarkos ir panašiai. Tuo tarpu, nagrinėjant bylą teisme, šalys negali daryti įtakos proceso eigai. Teisminis procesas yra reglamentuotas įstatymuose ir vyksta pagal griežtai nustatytą tvarką, kuriai šalys turi paklusti. Teismas nagrinėdamas bylą, vadovaujasi procesiniais įstatymais, o arbitražas nagrinėdamas bylą, vadovaujasi procesiniais įstatymais ir suderinta šalių valia. Arbitražiniam procesui šalys turi didelę įtaką. Viena iš svarbiausių šalių galios apraiškų, kad jos pačios pasirenka asmenį, kuris nagrinės jų ginčą. Teismo nagrinėjimo metu šalys tokios galimybės neturi, jų ginčą nagrinėja valstybės paskirtas teisėjas.

Nagrinėjimas ginčo teisme vyksta vadovaujantis tos šalies procesiniais įstatymais ir vyksta pagal tam tikrus standartus, tuo tarpu arbitražinio nagrinėjimo procedūra nėra griežtai reglamentuojama, ji nėra standartizuota. Arbitražiniam procesui yra būdingas įvairumas. Priklausomai nuo ginčo šalių susitarimo turinio bei nuo paties arbitražo nustatytų taisyklių, ginčo nagrinėjimas gali vykti labai skirtingai.³⁵ Arbitražinis procesas gali būti tiek žodinis, tiek dokumentinis. Procesas paprastai vedamas pagal pasirinkto ginčui nagrinėti arbitražo reglamentą, jeigu jis tokį turi, arba reguliuojamas šalių susitarimu ar jos pasirinktų taisyklių pagalba. Jeigu iškyla šalių neaptartas ar jų pasirinktų taisyklių nenumatytas atvejis, vadovaujasi valstybės procesiniais ar kitais įstatymais. Pažymėtina, kad šalių laisvė reguliuoti proceso eigą nėra absoliuti, jos turi laikytis tos valstybės, kurioje vyksta arbitražas, imperatyviųjų teisės normų reikalavimų bei jų veiksmi negali prieštarauti viešajai tvarkai.

Teisminis nagrinėjimas paprastai vyksta tos šalies, kurios teisme nagrinėjama byla, kalba, tuo tarpu arbitražiniame nagrinėjime šalys gali susitarti, kuria kalba vyks arbitražinis procesas. Tai yra labai svarbu tarptautinio arbitražo atveju, kai šalys yra iš skirtingų šalių ir kalba skirtingomis kalbomis. Arbitražinio nagrinėjimo metu šalys gali susitarti, kad procesas vyks kalba, kurią moka abi šalys arba gali susitarti, kad procesas vyks keliomis kalbomis. Kai byla dėl

³⁴ Marshall A. E. Gill: the law of arbitration. London: Sweet&Maxwell, 2001. P 31

³⁵ Dominas G., Mikelėnas V. Tarptautinis komercinis arbitražas. Vilnius: Justitia, 1995. P 170

santykių turinčių tarptautinį elementą yra nagrinėjama teisme, kuri nors šalis arba abi šalys gali nemokėti tos valstybės kalbos ir tai sukeltų nepatogumų. Būtų reikalingi vertėjai, bei reiktų versti dokumentus, tai padidintų laiko ir pinigines sąnaudas.

Ta pati taisyklė galioja ir bylos nagrinėjimo vietas bei laiko atžvilgiu. Arbitražinio proceso vietą šalys gali pasirinkti savo nuožiūra. Šalys gali numatyti arbitražinės bylos nagrinėjimo vietą arbitražiniame susitarime arba bet kuriuo kitu metu iki arbitražo proceso pradžios. Jos gali pasirinkti, kurios nors iš jų gyvenamąją vietą, jų įmonių buvimo vietą ar bet kokią kitą vietą, kuri yra patogiausia šalims. Teisminis procesas vyksta teismo buvimo valstybėje ir nesvarbu kur šalys bebūtų, jos privalo atvykti į teisminį nagrinėjimą. Šalys privalo atvykti į teisminį nagrinėjimą teismo šaukime nustatytu laiku, jų dalyvavimas yra būtinas. Pažymėtina, kad arbitražinio proceso vykdymo laiką nustato šalys ir netgi jeigu kuri nors šalis neatvyko į procesą be pateisinamos priežasties jis gali būti vykdomas ir be šalies dalyvavimo. Tai leidžia taupyti laiką, kas dažniausiai yra labai svarbus faktorius komerciniams subjektams.

Lyginant procesinius terminus arbitraže ir teisme galima pastebėti, kad ir čia palikta daug laisvės arbitražinio proceso šalims. Teismas griežtai laikosi valstybės procesiniuose įstatymuose nustatytų terminų, tuo tarpu arbitraže procesinius terminus gali nustatyti pačios šalys, arbitras arba terminai yra nustatyti taikomuose įstatymuose ar taisyklėse. Arbitraže procesinių terminų nustatymas padeda užtikrinti greitą arbitražinės bylos išnagrinėjimą.

Arbitražiniame procese naudojamos įrodinėjimo priemonės yra panašios į teismo procese naudojamas įrodinėjimo priemones, tačiau galima pastebėti esminių skirtumų. Pavyzdžiui, liudytojai ir ekspertai nėra įspėjami dėl baudžiamosios atsakomybės už melagingus parodymus, jiems negali būti taikomos sankcijos už atsisakymą duoti parodymus. Skirtinga ir liudytojų apklausos tvarka arbitraže. Bylą nagrinėjant kelių arbitrų kolegijai apklausti liudytoją gali būti pavesta vienam iš arbitrų arba liudytojas visai gali būti neapklausiamas, o panaudojami raštu pateikti jo parodymai.³⁶ Bylą nagrinėjant arbitraže svarbiausi yra rašytiniai įrodymai, kartais pats procesas vyksta dokumentinio nagrinėjimo būdu. Tai priklauso nuo šalių susitarimo, jos gali nutarti byla nagrinėti žodiniu arba rašytiniu būdu. Tuo tarpu teisminis procesas yra žodinis, išimtiniais atvejais byla gali būti nagrinėjama dokumentiniu būdu.

Teisminis procesas vyksta pagal tam tikrą tvarką: yra apklausiamos šalys, išklausomi pareiškimai, atsikirtimai ir paaiškinimai, apklausiami liudininkai. Toliau yra nagrinėjami įvairūs rašytiniai įrodymai. Teismo procesas yra protokoluojamas. Arbitražinio proceso eiga taip pat gali

³⁶ Dominas G., Mikelėnas V. Tarptautinis komercinis arbitražas. Vilnius: Justitia, 1995. P. 219

būti protokoluojama, tačiau tai nėra būtina ar privaloma, kaip teisiniame procese. Galima reziumuoti, kad teisminis procesas vyksta pagal tam tikrą procesiniuose įstatymuose numatytą modelį, kurio turi būti laikomasi. Tuo tarpu nors arbitražinio proceso metu privalu laikytis imperatyviųjų procesinių normų, tačiau jis nėra išpraustas į tam tikrus rėmus ir yra lankstus šalių poreikių išpildymui bei patogumui.

Kaip jau minėta arbitražo procesas vyksta laikantis rungimosi principo. Arbitražiniame procese, kaip ir teisiniame, šalys privalo įrodyti aplinkybes, kuriomis jos grindžia savo reikalavimus, bei atsikirtimus. Pagrindinė įrodinėjimo našta tenka ginčo šalims, tačiau tam tikrą vaidmenį įrodinėjimo procese atlieka ir arbitrai. Jų dalyvavimo procese mastas priklauso nuo to, pagal kokį proceso modelį – adversarinį ar inkvizicinį – nagrinėjama byla. Adversariniame procese arbitrai yra pasyvesni, o inkviziciniame procese jie labai aktyviai dalyvauja renkant bei tiriant įrodymus.³⁷ Tačiau lyginant arbitražą ir teisėją procese, akivaizdu, kad arbitras turi mažiau galių. Svarbiausiai skirtumas, kad arbitras negali užtikrinti liudytojų dalyvavimo, įrodymų išreikalavimo ar turto areštavimo valstybės prievarta. Norėdamas išreikalauti įrodymus ar atlikti kitus su valstybės prievarta susijusius veiksmus, jis, įstatymų nustatyta tvarka, turi kreiptis į teismą pagalbos. Arbitras nėra valstybinės valdžios atstovas ir jai neatstovauja taip kaip teisėjas.

Arbitraže, skirtingai nei teisme, daugiausia dėmesio skiriama ne teisės klausimams, bet faktiniams klausimams. Arbitrai gilinasi į faktines detales: dėl ko buvo susitarta, kas pažeista ar neįvykdyta, dėl kokių aplinkybių ir panašiai. Tuo tarpu teisme yra teikiami prioritetai teisės klausimams. Pavyzdžiui, pagal Lietuvos Respublikos civilinį kodeksą, proceso tikslai - ginti asmenų, kurių materialinės subjektinės teisės ar įstatymų saugomi interesai pažeisti ar ginčijami, interesus, tinkamai taikyti įstatymus teismui nagrinėjant civilines bylas, priimant sprendimus bei juos vykdant, taip pat kuo greičiau atkurti teisinę taiką tarp ginčo šalių, aiškinti bei plėtoti teisę.³⁸

Galima reziumuoti, kad arbitražinis procesas yra nepaprastai lankstus įvairiais atžvilgiais ir pavaldus šalių valiai. Šalys su procesu susijusius klausimus sprendamos savo nuožiūra bei atsižvelgdamos į protingumo bei teisingumo kriterijus, gali labai palengvinti ginčo išsprendimą bei sumažinti tam reikalingas laiko sąnaudas iki minimumo.

³⁷ Dominas G., Mikelėnas V. Tarptautinis komercinis arbitražas. Vilnius: Justitia, 1995. P.198

³⁸ Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas // Valstybės žinios. 2002, Nr 36 – 1340, 2 str.

2.3. Teisme ir arbitraže taikomos teisės nustatymo skirtumai

Reikia pažymėti, kad skiriasi teisme ir arbitraže ginčui spręsti taikoma teisė. Tarptautinius ginčus sprendžiant nacionaliniuose teismuose ginčui taikytina materialinė teisė, nustatoma remiantis teismo valstybės kolizinėmis normomis. Tuo tarpu vienas iš nedaugelio visuotinai pripažįstamų tarptautinio arbitražo dėsnių yra šalių valios autonomija pasirenkant materialinę teisę. Tai reiškia, kad šalių susitarimas dėl jų tarpusavio santykius reguliuojančios teisės yra absoliutus ir turi viršenybę prieš bet kokias nacionalines kolizines normas (su tam tikromis išimtimis).³⁹

Iškilius ginčui, turinčiam užsienio elementą, ir jį perdavus spręsti teismui, kyla problema, kokią teisę reikia taikyti ginčo sprendimui. Esant užsienio elementui, tarpusavyje pradeda konkuruoti dvi teisės sistemos, nes skirtingos valstybės tą patį teisinį santykį reguliuoja skirtingai. Skirtingų valstybių teisės sistemų koliziją lemia keletas dalykų: santykio, kuris vienodai teisiškai vertinamas abiejose teisės sistemose, skirtingas teisinis reguliavimas bei to paties teisinio santykio skirtingas vertinimas dviejų valstybių teisinėse sistemose.⁴⁰ Valstybės teisėje nustatytos kolizinės normos nurodo, kurios teisinės sistemos materialinės teisės normas reikia taikyti ginčui spręsti, tačiau jos nenurodo kaip turi būti išspręžiamas ginčas. Teisėjui yra labai sudėtinga spręsti visus šiuos klausimus, tačiau iškyla dar daugiau problemų, jeigu kolizinės normos nurodo į kitos valstybės materialines normas. Teisėjas gerai išmano savo valstybės teisę, tačiau jam yra sudėtinga taikyti kitos valstybės teisę, kurios jis neišmano ir nėra jos specialistas.

Perdavus ginčą spręsti arbitražu yra išvengiama panašių problemų, kadangi šalys nėra susaistytos įpareigojimais taikyti tam tikros valstybės teisę. Šalys pačios pasirenka jų ginčui spręsti tinkamiausias teisės normas. Jeigu šalys nesusitaria dėl ginčui taikytinos materialiosios teisės, tai paprastai ją nustato arbitražas. Šalys ginčui reguliuoti gali pasirinkti bet kokios valstybės materialinę teisę, kuri yra joms palankesnė ir patogesnė. Plačiai paplitusi nuomonė, kad privačios šalys savo susitarimu gali pasirinkti ne tik kurios nors konkrečios valstybės nacionalinę teisę, bet ir jų kombinaciją, pagrindinius teisės principus, viešąją tarptautinę teisę ir panašiai.⁴¹ Taip pat šalys gali pasirinkti tarptautinę prekybos teisę, *lex mercatoria*, kuri iš prigimties nėra nacionalinė teisė, greičiau įvairių prekybos papročių ir teisės principų rinkinys. Jų šaltinis yra įprastiniai prekybos procesai, o ne rašytinės teisės normos. Tokios taisyklės yra lengviau

³⁹ Dominas G., Mikelėnas V. Tarptautinis komercinis arbitražas. Vilnius: Justitia, 1995. P. 198

⁴⁰ Mikelėnas V. Tarptautinės privatinės teisės įvadas. Vilnius: Justitia, 2001. P. 25

⁴¹ Dominas G., Mikelėnas V. Tarptautinis komercinis arbitražas. Vilnius: Justitia, 1995. P. 92

suprantamos verslininkams, sumažina teisinių žinių ir pagalbos poreikį, be to, tai padeda išvengti įvairių techninių nesklandumų, susijusių su nacionaline teise.⁴²

Pažymėtina, kad ginčui taikytinos teisės pasirinkimo galimybė yra dar viena svarbi šalių valios bei didelės įtakos arbitražiniam procesui išraiška. Pasirinkdamos taikytiną teisę, šalys gali palengvinti procesą ir išsprendžia su kolizinių normų taikymu susijusias problemas, tuo pačiu taipogi yra taupomas laikas bei supaprastinamas ginčo sprendimas.

2.4. Teisme ir arbitraže priimtų sprendimų skirtumai

Išnagrinėjus bylą iš esmės yra priimamas sprendimas, jis yra privalomas tiek arbitražo, tiek teismo atveju. Teismo priimtas sprendimas yra oficialus, jis yra skelbiamas valstybės vardu pabrėžiant, kad valstybiniai teismai įvykdė teisingumą. Tuo tarpu arbitražo priimtas sprendimas yra privačios procedūros rezultatas, jis nėra oficialiai skelbiamas ir įpareigoja tik ginčo šalis. Beje arbitražo priimtas sprendimas gali būti viešai skelbiamas tik tuo atveju, kai abi šalys sutinka, nes turi būti išsaugomas konfidencialumas. Taigi nors abiejų institucijų priimti sprendimai yra privalomi, jų tapatinti negalima.

Teisme priimtų sprendimų vykdymas yra užtikrinamas valstybės prievarta, tuo tarpu arbitražinio teismo sprendimai paprastai yra vykdomi gera šalių valia, savanoriškai. Tačiau, jeigu arbitražinio teismo sprendimas nėra vykdomas savo valia, įstatymuose yra nustatyta galimybė tokią sprendimą užtikrinti valstybės pagalba. Tam reikalinga, kad suinteresuota šalis kreiptųsi į atitinkamą teismą su prašymu užtikrinti arbitražinio sprendimo vykdymą. Galima reziumuoti, kad tiek teisminis, tiek arbitražinis sprendimai yra vykdomi efektyviai, tik skiriasi jų vykdymo užtikrinimo pagrindai ir procedūra.

Pažymėtina, kad vienas pagrindinių arbitražo ir teismo skirtumų yra sprendimo skundžiamumo galimybė. Arbitraže priimtas sprendimas yra galutinis ir jo negalima peržiūrėti dėl materialinės teisės klausimų, jis gali būti panaikintas tik jei nustatoma imperatyviųjų procesinių teisės normų pažeidimų. Priimtas sprendimas yra galutinis ir turi būti vykdomas. Tuo tarpu teismo sprendimas gali būti apskundžiamas ir prašoma jį nagrinėti apeliacine ar net kasacine tvarka. Teismo nagrinėjimo atveju, šalis turi galimybę, kad sprendimas bus peržiūrėtas aukštesnės instancijos teismo. Reikia pažymėti, kad arbitrai priėmus sprendimą baigiasi jo įgaliojimai, arbitražas baigia savo veiklą ir nebeturi įtakos sprendimo vykdymo procese.

⁴² Dominas G., Mikelėnas V. Tarptautinis komercinis arbitražas. Vilnius: Justitia, 1995. P. 92

Kitas svarbus skirtumas tarp teisme ir arbitraže priimtų sprendimų yra jų pripažinimo pagrindai bei tvarka. Kaip jau minėta užsienio arbitraže priimti sprendimai yra pripažįstami pagal 1958m. Niujorko konvenciją, kuri taikoma daugelyje valstybių. Tuo tarpu nėra tarptautinio dokumento, kuris reguliuotų užsienio teismų priimtų sprendimų įgyvendinimą. Būtent dėl šios priežasties yra laikoma, kad užsienio arbitraže priimtų sprendimų įgyvendinimas yra efektyvesnis ir paprastesnis nei užsienio teismuose priimtų sprendimų įgyvendinimas. Paprastai užsienio teismų sprendimai yra įgyvendinami pagal dvišales sutartis, o jei jos nesudarytos, abipusiškumo pagrindais. Niujorko konvencijoje yra nustatytas išsamus ir baigtinis nepripažinimo pagrindų sąrašas, kuris yra jau minėtas šiame darbe, ir negalima nepripažinti užsienio arbitražo sprendimo kitokiais nei konvencijoje nurodytais pagrindais. Tuo tarpu nėra nustatyta jokio sąrašo dėl kokių pagrindų nebūtų pripažįstamas užsienio teismo sprendimas.

Lietuvos Aukščiausiojo teismo senatas nurodo tokias užsienio teismų sprendimų nepripažinimo gaires. Pripažįstant užsienio teismų sprendimus, kai nėra dvišalės sutarties dėl teisinės pagalbos, reikia vadovautis tarptautinėje praktikoje visuotinai žinomais nepripažinimo pagrindais bei pagal analogiją taikyti nepripažinimo pagrindus, žinomus tarp valstybių sudarytose dvišalėse sutartyse dėl teisinės pagalbos. Užsienio teismų sprendimų galima nepripažinti jeigu:

- sprendimo pripažinimas prieštarautų viešajai tvarkai;
- buvo pažeistos išimtinio teisingumo taisyklės;
- atsakovui nebuvo tinkamai pranešta apie bylos nagrinėjimo vietą ir laiką;
- užsienio valstybės sprendimas yra neišiteisėjęs ir galutinis;
- yra priimtas Lietuvos teismo sprendimas dėl tapataus ieškinio;
- buvo pažeistos Lietuvos Respublikos tarptautinės privatinės teisės normos, pagal kurias ginčui reikėjo taikyti Lietuvos, o ne užsienio teisę;
- užsienio valstybės, kurios teismo sprendimą prašoma pripažinti, teisme atsisako pripažinti Lietuvos teismų sprendimus. Tai yra Lietuvos teismai, remdamiesi abipusiškumo principu, neturėtų pripažinti tokių valstybių teismų sprendimų, kurių teismai ignoruoja ir nepripažįsta Lietuvos teismų sprendimų.⁴³

Lyginant užsienio teismų ir arbitražų priimtų sprendimų nepripažinimo pagrindus galima pastebėti, kad kai kurie iš jų yra tapatūs. Pavyzdžiui, sprendimas nepripažįstamas jeigu: jo pripažinimas ir vykdymas prieštarauja viešajai tvarkai, sprendimas dar nebuvo galutinis, atsakovui nebuvo tinkamai pranešta apie bylos nagrinėjimą bei buvo išnagrinėtas ginčas, kuris

⁴³ Lietuvos Respublikos teismų praktikos, taikant tarptautinės privatinės teisės normas apibendrinimo apžvalga // Teismų praktika. 2000, Nr. 14

nėra teisingas tam tikram teismui arba nėra arbitruotinas, tai yra kai teismas ar arbitražas imasi nagrinėti jo kompetencijai nepriklausančius ginčus. Kita vertus kai kurie pagrindai yra labai skirtingi. Pavyzdžiui, buvo pažeistos kolizinės normos ir ginčas turėjo būti nagrinėjamas pagal kitos valstybės materialinę teisę, ko negali būti arbitražinio sprendimo pripažinimo atveju, kadangi arbitražo atveju šalys pačios pasirenka taikytiną teisę. Taip pat, valstybė gali nepripažinti sprendimų tos užsienio valstybės, kuri nepripažįsta jos teismų sprendimų. Galima pastebėti, kad arbitražas yra neutralus ir atsiribojęs nuo valstybių politinių santykių, ginčų sprendimo būdas. Tai yra labai svarbu ir palanku privatiems asmenims, kadangi jų interesai neturėtų būti pažeisti dėl valstybių politinių santykių. Galima paminėti, kad įrodinėjimo pareiga pripažįstant užsienio teismų sprendimus priklauso teismui į kurį kreiptasi, tuo tarpu dėl kai kurių nepripažinimo pagrindų arbitražo atveju, įrodinėjimo pareiga yra numatyta šalims, kurios siekia, kad priimtas sprendimas nebūtų vykdomas.

Taigi galima apibendrinti, kad arbitražas yra originali ir efektyvi ginčo sprendimo teisme alternatyva, kuri, viena vertus, leidžia išvengti valstybių teismų jurisdikcijos, antra vertus, garantuoja, kad arbitrų priimti sprendimai bus įvykdyti. Arbitražas iš prigimties turi tiek sutartinių, tiek teismo požymių, nors jis nėra nei vienas, nei kitas.⁴⁴

⁴⁴ Dominas G., Mikelėnas V. Tarptautinis komercinis arbitražas. Vilnius: Justitia, 1995m. P. 29

3. Mediacijos ir arbitražo skirtumai

3.1. Mediacija ir arbitražas kaip alternatyvieji ginčų sprendimo būdai

Alternatyvieji teisminei nagrinėjimui ginčų sprendimo būdai (alternative dispute resolution – ADR) buvo išvystyti rinkos ekonomikos šalyse, ypač Jungtinėse Amerikos Valstijose bei Didžiojoje Britanijoje. Alternatyvieji ginčų būdai buvo išvystyti, siekiant išspręsti dalį ginčų nesikreipiant į teismą, nes dažnai tai kainuoja per daug laiko bei materialųjų išteklių ir ne visada teisminis nagrinėjimas priveda prie teisingo ir pasverto sprendimo, ypač atsižvelgiant į tarptautinių privatinų ginčų specifiškumą. Dabar yra naudojama daugybė alternatyviųjų ginčų sprendimo būdų. Pažymėtina, kad jie pradėti naudoti ne tik komerciniams, bet ir kitokiems, pavyzdžiui, šeimos teisėje kylantiems, ginčams spręsti. Populiariausi alternatyvieji ginčų sprendimo būdai yra arbitražas ir mediacija. Yra daug kitų alternatyviųjų ginčų sprendimo būdų, tokių kaip įvairus tarpininkavimas, taikinimas, tačiau jie yra ne taip plačiai naudojami ir nėra tokie išvystyti. Taip pat dauguma alternatyviųjų ginčų sprendimo būdų neturi didesnės teisinės reikšmės, nes jų rezultatas paprastai nėra privalomas ir pasekmių teisine prasme nesukelia.

Galima pastebėti, kad paskutiniu metu didėjo susidomėjimas alternatyviaisiais ginčo sprendimo būdais bei dažnėjo jų panaudojimas. Tai paskatino ne tik atskiras valstybes, bet ir Europos Sąjungos institucijas skirti dėmesio šiems būdams nagrinėti. Pažymėtina, kad Europos Sąjungos teisė kol kas teisės normomis nereguliuoja alternatyviųjų ginčo sprendimo būdų. Tačiau Europos Sąjungos Komisija parengė konsultacinį dokumentą „Green paper on alternative dispute resolution in civil and commercial law“, kurio tikslas yra apibendrinti alternatyviųjų ginčo sprendimo technikų bruožus, privalumus bei panaudojimo svarbą ir naudingumą. Komisija pabrėžia, kad alternatyvieji ginčų sprendimo būdai padeda lengviau ir greičiau spręsti ginčus privačiai bei palengvina teisingumo prieinamumą. Ginčai yra sprendžiami apeinant sudėtingas kreipimosi į teismus procedūras. Šiame dokumente nėra plačiau nagrinėjamas arbitražas, kadangi komisija pabrėžė, jog arbitražas yra labiau panašus į teisminį ginčo išsprendimą nei į kitus alternatyviuosius ginčų sprendimo metodus, kaip taikinimas (conciliation) ar mediacija.

Mediacija – vienas iš alternatyvių teisminei nagrinėjimui ginčų sprendimo būdų, kai į konflikto sprendimą įtraukiama nešališka antroji pusė, skatinanti ir padedanti besiginčijančioms šalims savanoriškai priimti sprendimą. Tai procesas, kurio metu konflikto dalyviai, padedant nešališkam tarpininkui, planingai iškelia problemas ir jų sprendimo kelius, ieško alternatyvų ir

bando pasiekti susitarimą, atitinkantį jų interesus.⁴⁵ Taigi mediacija, kaip ir arbitražas, yra alternatyva teismiam nagrinėjimui. Šalys pasitelkia mediatorius, kad išspręstų tarp jų kilusį ginčą ir išvengtų teismų intervencijos. Lotyniškai „mediatio“ reiškia tarpininkavimą. Mediatoriaus paskirtis yra būti tarpininku, skatinti ir padėti šalims savanoriškai priimti sprendimą.⁴⁶ Galima reziumuoti, kad mediacijoje šalys panaudoja trečiąjį asmenį, kad jis padėtų šalims kalbėtis tarpusavyje racionaliai ir efektyviai, siekiant išspręsti tarp jų kilusius nesusipratimus, taip pat padėti derėtis bei pasiekti bendro susitarimo.⁴⁷

Mediacija yra grindžiama savanoriškumo, nešališkumo, proceso efektyvumo, lankstumo, operatyvumo, sąžiningumo, šalių lygiateisiškumo ir bendradarbiavimo, bei konfidencialumo principais.⁴⁸ Taigi mediacija yra grindžiama principais būdingais ir arbitražiniam procesui. Kertinis principas tiek mediacijos, tiek arbitražiniame procese yra savanoriškumo, šalių valios autonomijos principas. Mediacija, kaip ir arbitražas, yra skirta palengvinti teismų darbo krūvį ir skatinti šalis išspręsti ginčą privačiai. Mediacijoje ginčas išsprendžiamas pasiekiant bendrą sutarimą bei išvengiant didesnio šalių konflikto. Kai šalys priima sprendimą, pagrįstą bendru susitarimu, tai padeda atkurti pusiausvyrą jų santykiuose ir užkirsti kelią konfliktams tolesniame bendravime. Kadangi mediacijos metu ginčą iš esmės išsprendžia pačios šalys, vadovaujamos mediatoriaus, atsiranda galimybė atsižvelgti ne tik į įstatymus, bet ir į etikos, papročių, padorumo nuostatas bei susiklosčiusius tarpusavio santykius.

Galima pastebėti, kad mediacija yra naudingiausia ir dažniausiai pasirenkama tokiems ginčams spręsti, kurie iškyla tarp nuolatos bendraujančių biznio partnerių arba tarp asmenų, kurie ketina bendrauti ir po ginčo sprendimo.⁴⁹ Mediaciją renkasi kompanijos, kurios yra susietos prekybiniais ryšiais, tai padeda išsaugoti gerą bendradarbiavimą, bei išvengti valstybinių institucijų įsikišimo į jų tarpusavio santykius siekiant išspręsti ginčą. Mediacija padeda išvengti santykių nutraukimo, kas dažnai nutinka jeigu ginčas yra perduodamas nagrinėti teismui. Kadangi mediacijoje priimant sprendimą aktyviai įtraukiamos abi ginčo šalys, jos yra skatinamos bendradarbiauti ir daryti abipuses nuolaidas. Netgi ir ta šalis, kurios atžvilgiu yra priimtas nepalankus sprendimas, priima jį palankiau bei padidėja savanoriško sprendimo įvykdymo

⁴⁵ Mickevičiūtė N. Teisminis sutaukymas (mediacija). VŠĮ Teisės klinika // <http://mrtenente.infosys.lt/tk> . Žiūrėta 2006-05-04

⁴⁶ Berteška K. Mediacija/tarpininkavimas:statybos procesiniai ginčai // www.tm.lt/default.aspx . Žiūrėta 2006-05-04

⁴⁷ Bevan Alexander H. Alternative dispute resolution: a lawyer's guide to mediation. London: Sweet&Maxwell, 1992. P. 18

⁴⁸ Bandomasis teisminės mediacijos projektas // 2005 gegužės 20d. Teismų tarybos nutarimas, Nr. 13P-348.

⁴⁹ Bevan Alexander H. Alternative dispute resolution: a lawyer's guide to mediation. London: Sweet&Maxwell, 1992. P. 40

tikimybė, nes šalys turi daugiau galimybių kontroliuoti ginčo sprendimo eigą ir rezultatus⁵⁰. Tačiau, be abejo, mediacija, kaip geranoriškas ir greitas ginčo sprendimo metodas, gali būti pasirinkta ir bylose, kurių šalys nėra susietos nuolatiniais ryšiais.

Pažymėtina, kad mediatoriais paprastai būna kompetetingi specialistai, turintys atitinkamą išsilavinimą ir gerai išmanantys mediacijos procesą. Užtikrinant profesionalumą mediacijoje yra svarbu, kad mediatorių tinkamą pasiruošimą nulemtų tinkamas mokymas ir nenutrūkstamas žinių bei praktinių mediacijos įgūdžių gilinimas, atsižvelgiant į visuotinai priimtus standartus bei akreditavimo sistemas. Mediatorius paprastai yra turintis didelę patirtį ir specialių žinių profesionalas.⁵¹ Šiuo požiūriu mediatorius ir arbitras yra panašūs. Jų privalumas padedant spręsti ginčą, kad jie gali būti tam tikros srities specialistai praktikai, kurie gali padėti išspręsti ginčą panaudojant specifines žinias, o ne teisinį išsilavinimą. Specifinių tam tikros srities žinių turėjimas įgalina teisingiau išspręsti ginčą. Tačiau mediatorius skiriasi nuo arbitro. Arbitras yra daugiau teisėjas, o mediatorius tarpininkas. Arbitras išnagrinėjęs ginčą priima sprendimą, kuris yra privalomas ginčo šalims. Tuo tarpu mediatorius, išnagrinėjęs ginčo esmę ir atlikęs atitinkamus tyrimus, duoda išvadą. Šių išvadų pagrindu šalys veikdamos geranoriškai ir protingai, gali priimti ir pasirašyti abiem šalim naudingą susitarimą, išvengdamos teismo ginčo nagrinėjimo. Mediatorius suteikia profesionalią pagalbą šalims rasti išeitį iš konfliktinės situacijos, surandant teisingumo principus atitinkantį ir abiejų šalių interesus patenkinantį sprendimą.

Mediatoriui yra taikomi nešališkumo ir nesuinteresuotumo bylos baigtimi reikalavimai. Pažymėtina, kad tokie reikalavimai taip pat yra nustatyti ir teisėjams bei arbitrams. Mediatoriumi negali būti asmuo: kuris su kuria nors šalimi yra susijęs kokiais nors asmeniniais ar verslo santykiais, arba, kuris turi kokį nors tiesioginį ar netiesioginį finansinį ar kitokį interesą mediacijos baigtimi, arba, kuris vienai iš šalių yra teikęs kitokias nei mediacijos paslaugas.⁵²

3.2. Teisminė mediacija

Mediacija yra naudojama įvairiems konfliktams spręsti. Mediacija yra pasitelkiama spręsti ne tik komerciniams, bet ir vartotojų, šeimos, darbo bei kitiems ginčams. Yra keletas mediacijos rūšių. Mediacija gali būti teisminė, vykdoma privačių asmenų ar šeimos mediacija. Pastaruoju metu Vakarų Europos valstybėse labai išpopuliarėjo šeimos mediacija, kai šeimos teisės ginčai

⁵⁰ Mickevičiūtė N. Teisminis sutaukymas (mediacija). VŠĮ Teisės klinika // <http://mrtenente.infosys.lt/tk> Žiūrėta 2006-05-04

⁵¹ Europos mediatorių kodeksas. Lietuvos Respublikos teisingumo ministerija // www.teismai.lt/teismai/mediacija/Europos_mediatoriu_elgesio_kodeksas.doc Žiūrėta 2006-05-04

⁵² Ten pat.

yra sprendžiami pasitelkus mediatorius. Taip siekiama šeimoje kilusius ginčus išspręsti taikiai, išvengiant teismų ir išlaikant normalius santykius šeimoje. Teisminės mediacijos atveju, mediatoriumi yra skiriamas vienas iš teismo teisėjų, apmokytų būti mediatoriumi. Pažymėtina, kad paprastai mediacija yra laikoma neprivaloma (non binding), išskyrus, jeigu ji yra įkomponuota į kokią nors teisinę schemą, kaip, pavyzdžiui, teisminė mediacija.⁵³

Darytina išvada, kad būtent teisminė mediacija yra panašiausia su arbitražine procedūra ir gali būti jai prilyginama, kadangi tik teisminės mediacijos rezultatas yra privalomas šalims ir gali būti priverstinai įvykdomas. Kitokių mediacijos rūšių tikslas sutaukinti šalis, tačiau tai visiškai neformali ir teisiškai neprivaloma procedūra. Teisminė mediacija vyksta pagal tam tikras taisykles, o pasiektas susitarimas yra įtvirtinamas taikos sutartimi, kuri turi teisinę galią.

Lietuvoje buvo pasirinktas teisminės mediacijos modelis. Mediacija yra visiškai naujas ir mažai žinomas alternatyvusis ginčo sprendimo metodas Lietuvoje, jis dar tik pradėtas diegti. Nuo 2006 m. sausio 26 d. Vilniaus miesto 2 apylinkės teisme pradėjo veikti bandomasis teisminės mediacijos projektas. Ši teisminės mediacijos būdą gali rinktis tik Vilniaus miesto 2 apylinkės teisme nagrinėjamų bylų šalys bendru prašymu ar sutarimu, teisėjas priima nutartį perduoti bylą nagrinėti mediacijos būdu. Teisminė mediacija yra vykdoma parengiamojoje teismo nagrinėjimo stadijoje.

Teisminė mediacija vyksta su šalimis suderintu laiku teismo patalpose. Mediatoriais paskiriami specialiai apmokyti teisėjai ar teisėjų padėjėjai, kurie yra įtraukti į teismo mediatorių sąrašą. Paskirti mediatoriai nedalyvauja ir negali dalyvauti toje pačioje byloje vykdydami savo tiesiogines teismines funkcijas. Paskirtam mediatoriui yra perduodama nagrinėjamos civilinės bylos medžiaga. Procedūros protokolai nėra rašomi, o visa informacija, susijusi su mediacija, įskaitant pasiūlymus dėl taikaus ginčo sureguliojimo, šalių išreikštų nuomonių bei mediacijos metu šalių pristatytos informacijos, negali būti panaudota kaip įrodymas teisme. Yra numatyta pasitarimo su viena iš šalių galimybė.⁵⁴

Teisminės mediacijos procedūra yra nemokama. Tuo jinais skiriasi nuo arbitražo ir privačių mediacijos procedūrų, už kurias yra imamas nustatytas mokestis. Be to Lietuvos Respublikos Civilinio proceso kodekso 87str. 2d. yra nustatyta, kad ieškovui atsisakius pareikšto ieškinio arba šalims sudarius taikos sutartį yra gražinama 75 procentai sumokėtos žyminio mokesčio sumos⁵⁵.

⁵³ Bevan Alexander H. Alternative dispute resolution: a lawyer's guide to mediation. London: Sweet&Maxwell, 1992. P. 30

⁵⁴ Mickevičiūtė N. Teisminis sutaukymas (mediacija). VŠĮ Teisės klinika // <http://mrtenente.infosys.lt/tk> Žiūrėta 2006-05-04

⁵⁵ Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas // Valstybės žinios. 2002, Nr 36 – 1340.

Iš to išplaukia, kad šalys yra labai suinteresuotos priimti susitarimą mediacijos būdu, nes taip jos sutaupo ne tik tai daug laiko, bet ir sumažinamos bylinėjimosi išlaidos.

Teisminės mediacijos tikslas yra sutaikinti šalis ir sudaryti taikos sutartį tarp jų. Tačiau mediacija gali baigtis ir nepriėmus bendro susitarimo, įtvirtinamo taikos sutartimi. Taip gali atsitikti, jeigu, kuri nors šalis pasitraukia iš mediacijos proceso arba nustačius, kad yra piktnaudžiaujama mediacija. Taip pat jeigu pasibaigia jai paskirtas laikas arba bylą nagrinėjantis mediatorius nustato, kad pasiekti taikų susitarimą yra maža tikimybė arba nustačius kad galimas šalių susitarimas bus neteisėtas arba nevykdomas. Tokiu atveju teisminis bylos nagrinėjimas vyksta toliau.⁵⁶

Sėkmingos mediacijos procedūros rezultatas yra taikos sutartis. Šalių pasiektas susitarimas nutraukti ginčą yra įforminamas kaip taikos sutartis ir yra patvirtinama. Iš to išplaukia, kad teisminės mediacijos procedūra gali būti vedama tik tų ginčų atveju, kai yra galima taikos sutartis. Taigi teisminės mediacijos būdu negali būti sprendžiami absoliučiai visi ginčai. Teisminė mediacija gali būti naudojama tais atvejais, kurie nepriklauso išimtinai valstybės kompetencijai. Arbitražine tvarka taip pat negali būti nagrinėjami visi ginčai, valstybės savo įstatymais reguliuoja, kurie ginčai gali būti nagrinėjami išimtinai valstybės teismuose. Teismo patvirtinta taikos sutartis yra privaloma ir gali būti vykdoma priverstinai. Čia taip pat pasireiškia jos panašumas su arbitražine procedūra, kurios rezultatas irgi yra privalomas ir gali būti priverstinai įvykdytas.

3.3. Mediacijos ir arbitražo procesų skirtumai

Mediacijos procesas priklauso nuo to, koks ginčas yra nagrinėjamas ir kokia mediacijos rūšis yra taikoma. Teisminės mediacijos atveju procedūra yra formalesnė ir reguliuojama teisės normomis, tuo tarpu privačių mediatorių vykdoma procedūra yra visiškai neformali ir vykdoma pagal jų ir šalių valią. Mediaciją gali inicijuoti viena iš ginčo šalių. Dažniausiai mediaciją inicijuoja šalys, kai jos nori taikiai išspręsti ginčą, išsaugoti gerus tarpusavio santykius bei išvengti teismo nagrinėjimo. Šalys suinteresuotos, kad ginčas būtų išspręstas taupant laiko ir žmogiškuosius išteklius. Taigi mediacija skiriasi nuo arbitražo, nes ginčas arbitraže gali būti nagrinėjamas tik tuo atveju, kai šalys yra sudarę arbitražinį susitarimą, tai yra numatę, kad tarp jų iškilę ar iškilsiantys nesutarimai bus sprendžiami arbitražine tvarka. Šalys sudarę arbitražinį

⁵⁶ Mickevičiūtė N. Teisminis sutaikymas (mediacija). VŠĮ Teisės klinika // <http://mrtenente.infosys.lt/tk> Žiūrėta 2006-05-04

susitarimą, negali vienašališkai atsisakyti nuo ginčo nagrinėjimo arbitraže. Tuo tarpu šalys, nagrinėjant ginčą mediacijos būdu, gali bet kada vienašališkai nutraukti mediacijos procedūrą. Mediacija yra dar lankstesnė nei arbitražas, šalys net neprivalo sudaryti rašytinio susitarimo. Tačiau iškyla pavojus, kad šalys per daug piktnaudžiaus savo laisve ir nesilaikys susitarimo ar pasižadėjimo ginčą spręsti mediacijos būdu. Tuo tarpu sudarytas arbitražinis susitarimas yra įpareigojantis, jis įpareigoja ne tik šalis bet ir teismines institucijas laikytis sudaryto arbitražinio susitarimo.

Mediacija, kaip ir kiti alternatyvūs ginčų sprendimo, būdai yra lanksti, neformali ir atsižvelgianti į šalių valią. Mediacijos atveju, kaip ir arbitraže, šalys gali pasirinkti ginčo nagrinėjimo vietą ir laiką. Teisminė mediacija paprastai vyksta teismo, kuriame nagrinėjama byla patalpose su šalimis suderintu laiku. Ginčą nagrinėjantis mediatorius turi stengtis užtikrinti proceso sąžiningumą. Jis turi vesti procedūrą tinkamu būdu, atsižvelgdamas į bylos aplinkybes, įskaitant galimą šalių disbalansą ir teisės aktų reikalavimus, bet kokius pageidavimus, kuriuos šalys gali pareikšti, ir poreikį greitai išspręsti ginčą. Šalys gali susitarti su mediatoriumi, nurodant taisyklių rinkinį arba kitu būdu, dėl mediacijos vedimo būdo.⁵⁷

Mediacijos procesas vyksta už uždarų durų, kitaip sakant procesas yra neviešas. Šalys gali reikalauti, kad ne tik bylos detalės būtų neviešinamos, bet kad apskritai būtų neviešinama apie mediacijos proceso įvykimo faktą. Tuo mediacijos procesas yra panašus į arbitražo procesą. Tačiau mediacijos procesas yra pranašesnis tuo, kad jis yra dar mažiau formalizuotas ir apipintas taisyklėmis nei arbitražinis procesas. Mediacijos procesas vyksta laisva forma, derybų pagrindu. Čia svarbiausia yra aktyvus šalių bendradarbiavimas. Paprastai mediatorius pradeda mediacijos procesą, esant abiems šalims bei jų atstovams, jeigu juos turi, po to mediatorius kalbasi su kiekviena šalimi atskirai. Tokie mediatoriaus aiškinimaisi su kiekviena šalimi yra vadinami „privačiais posėdžiais“ (private sessions). Vėliau mediatorius grįžta prie bendro ginčo sprendimo, dalyvaujant abiems šalims, kai dažniausiai ir yra pasiekiamas ginčo išsprendimas. Tokia mediacijos proceso eiga aiškinama tuo, kad mediatorius kalbėdamasis su kiekviena šalimi atskirai gali geriau suprasti kiekvienos šalies poziciją bei požiūrį į ginčą. Taip pat dalyvaudamas konfidencialiame pokalbyje su šalimis, jis įgauna jų pasitikėjimą, bei gali geriau pažinti asmenis, kuriuos sutaikinti yra jo tikslas.

Lyginant mediacijos ir arbitražo procesą, galima padaryti išvadą, kad tiek vienas, tiek kitas procesas nėra formalus ir gali būti kiekvieną kartą vedamas skirtingai, priklausomai nuo ginčo

⁵⁷ Europos mediatorių kodeksas. Lietuvos Respublikos teisingumo ministerija // www.teismai.lt/teismai/mediacija/Europos_mediatoriu_elgesio_kodeksas.doc Žiūrėta 2006-05-04

pobūdžio bei šalių valios. Tačiau šie procesai yra skirtingi, nes jų tikslai yra skirtingi. Arbitras, spręsdamas bylą, siekia priimti sprendimą kurios nors šalies naudai, tai yra jis siekia išspręsti bylą, todėl procesas labiau panašes į teisminį procesą. Tuo tarpu mediatoriaus tikslas yra sutaukinti šalis, jis padeda joms rasti teisingiausią ginčo sprendimo būdą, tačiau galutinio sprendimo priėmimo teisę palieka pačioms šalims. Mediacija daugiau panaši ne į teisinę formalią procedūrą, o į socialinę procedūrą, kada šalys bando rasti dialogą ir susitaikyti, išvengiant teisinių procesų.

Pažymėtina, kad arbitražiniame nagrinėjime priimtas sprendimas yra galutinis. Išspręsti ginčai pakartotinai teisme nesprenžiami. Tuo tarpu mediacija neužkerta šalims galimybės dėl ginčo pakartotinio sprendimo kreiptis į teismą. Teisminėje mediacijoje šalims susitaikius yra įforminama taikos sutartis. Arbitro priimtas sprendimas yra šalims privalomas, tuo tarpu mediatorius nepriima sprendimų. Jeigu šalys susitaiko, taikos sutartį patvirtina teisėjas. Tik šiuo atveju mediacijos rezultatas įgija teisinę galią.

Galima daryti išvadą, kad mediacijos ir arbitražo tikslai yra panašūs – išvengti teisminių institucijų įsikišimo į kilusio ginčo nagrinėjimą bei suteikti daugiau laisvės pačioms šalims prisidėti prie ginčo išsprendimo. Taip pat šiais alternatyviaisiais ginčų sprendimo metodais yra siekiama sumažinti ginčo išsprendimo materialiąsias ir laiko sąnaudas, bei gerų tarpusavio santykių išlaikymo užtikrinimą. Tačiau, kita vertus, šių ginčo sprendimo metodikų esmė yra skirtinga. Arbitraže šalių pasirinktas teisėjas priima sprendimą, o mediacijoje šalių pasirinktas tarpininkas padeda šalims identifikuoti problemas ir pasirinkti geriausią bei priimtinausią jų sprendimą. Mediacija yra pranašesnė tuo, kad tarp šalių pasiekama socialinė taika jų pačių pastangomis, čia svarbiausia yra dialogas tarp šalių. Tuo tarpu arbitražas yra pranašesnis, nes nors tai nėra teisminis procesas ir tai yra privati procedūra, tačiau priimtas sprendimas turi teisinę galią ir yra privalomas.

4. Arbitražo privalumai ir trūkumai

Arbitražas yra laikomas populiariausiu alternatyviuoju ginčų nagrinėjimo būdu. Daugelis komercinių subjektų renkasi arbitražą nagrinėti komercinius ginčus, siekdami išspręsti ginčus be teismų įsikišimo. Šalyse, kurios turi senas arbitražo tradicijas, kaip Jungtinės Amerikos Valstijos, Kanada, Vakarų Europos valstybės, arbitražas, kuris yra vienas iš seniausių pasaulyje ginčo sprendimo būdų, yra labai populiarus. Tačiau Lietuvoje ši ginčo sprendimo alternatyva nėra tokia dažna. Daugelis privatinių ginčų tebėra sprendžiami teisiniu keliu. Arbitražo institutas yra labai jaunas Lietuvoje, atsiradęs ir pradėtas formuoti tik po nepriklausomybės atkūrimo. Todėl yra labai svarbu skirti daugiau dėmesio šiai ginčų nagrinėjimo alternatyvai bei atkreipti dėmesį į jo naudingumą. Arbitražas turi daug privalumų, kurie atskleisti šiame darbe nagrinėjant arbitražo skirtumus nuo teismo proceso bei mediacijos. Įvairūs autoriai įvardija skirtingus arbitražo pranašumus, tačiau beveik vieningai išskiria, kad pagrindiniai privalumai yra proceso privatumas ir uždarumas, bei specialiosios ne teisinės arbitražo žinios. Pažymėtina, kad tam tikros arbitražo ypatybės gali būti kaip privalumai viename ginče, tačiau kaip trūkumai kitame, tai labai priklauso nuo ginčo pobūdžio bei jo nagrinėjimo ypatumų.

Daugelyje šalių veikia specializuoti arbitražo teismai. Kai kuriose valstybėse, pavyzdžiui Vokietijoje, kur daugybė ginčų yra sprendžiami arbitraže, veikia arbitražo teismai, kurie yra specializuoti ir juose sprendžiami tik tam tikros srities ginčai. Ypač populiari arbitražuose spręsti tarptautinius komercinius ginčus. Yra labai patogu spręsti kilusį ginčą specializuotame teisme, nes tai garantuoja, kad toks ginčas bus išspręstas kvalifikuotų specialistų, turinčių praktiką ir specialių žinių spręsti tam tikrus ginčus. Ginčą sprendžiant kvalifikuotam ir patyrusiam specialistui garantuojama, kad ginčas bus išspręstas greitai ir kvalifikuotai.

Pažymėtina, kad vienas pagrindinių arbitražo privalumų yra proceso konfidencialumas bei komercinės paslapties išsaugojimo laidavimas. Arbitražo procese skirtingai nuo teismo proceso nėra taikomas proceso viešumo principas. Šalims pageidaujant tarp jų kilęs ginčas nagrinėjamas uždareme arbitražo teismo posėdyje arba dokumentinio nagrinėjimo būdu. Taigi arbitražinis procesas paprastai yra uždaras, jame dalyvauja tik šalys, jų atstovai ir arbitrai (pašalinių asmenų dalyvavimas jame, taip pat priimto sprendimo ar kitokios komercinės informacijos pateiktos arbitražui, paviešinimas negalimas be ginčo šalių sutikimo). Kai tuo tarpu teisminiame procese viešumas yra viena iš pagrindinių proceso sąlygų, įtvirtinta įstatymuose. Tik išimtiniais atvejais, nustatytais įstatymuose, teismo procesas gali būti uždaras. Arbitražinio proceso uždarumas yra

patrauklus šalims, nes ne tik išsaugo paslapyje ginčo esmę ir nagrinėjimo baigtį, bet paslapyje gali likti ir pats ginčo nagrinėjimo faktas. Tai yra svarbu komerciniams subjektams, siekiant apsaugoti savo reputaciją bei gerą vardą. Vien tam tikro komercinio subjekto dalyvavimo teisminiame procese faktas, gali suteikti negatyvumo aspektą jo reputacijai, bendraujant su verslo partneriais.

Svarbiu arbitražo privalumu yra laikoma arbitrų siauros apimties kvalifikacija, leidžianti profesionaliau ir teisingiau spręsti ginčus iškilusius tarp komercinių subjektų. Arbitrams nėra privaloma turėti teisinį išsilavinimą, dažnai jie turi tam tikrų specialiųjų techninių ar ekonominių žinių, kurios padeda ginčą išspręsti efektyviau ir teisingiau. Tokie specialistai gali geriau išnagrinėti ginčo esmę, atsižvelgti į bendrą tos srities praktiką ir ypatumus. Teisėjams dažnai pritrūksta kompetencijos išspręsti ekonominius ginčus. Jie neturėdami specialiųjų žinių, priimdami sprendimus vadovausis vien teise ir liudininkų parodymais. Tai gali nuvesti į nepakankamai kvalifikuotą ginčo išsprendimą ir sukelti šalių nepasitenkinimą. Jeigu sprendžiant tam tikrus klausimus, teisėjui prireikia specifinių žinių klausimui spręsti, gali būti reikalinga kviesti ekspertus ir atlikti ekspertizę. Tai be abejo reikalauja papildomo laiko ir pinigų. Arbitrai yra neabejotinai geresnė alternatyva spręsti komercinius ginčus, dėl šių ginčų specifiškumo ir specialiųjų žinių ginčui išspręsti panaudojimo būtinybės.

Ginčo nagrinėjimas arbitraže paprastai leidžia šalims toliau išsaugoti normalias sąlygas bendradarbiauti. Kadangi arbitražo pagrindas yra šalių valios autonomija ir sutartinis principas, čia nėra vartojama prievarta, kaip teismo proceso metu. Šalys paprastai geranoriškai, abipusiškumo pagrindais, paklūsta ginčo sprendimo tvarkai ir priimto sprendimo vykdymui. Šalims yra lengviau išspręsti ginčą be konfliktų, kadangi bylos arbitraže paprastai nagrinėjamos remiantis geranoriškumo principu. Šalims pageidaujant ginčas gali būti išspręstas, vadovaujantis principais *ex aequo et bono* (pagal teisingumą) arba *amiable compositeur* (draugiškas tarpininkavimas). Tai pagreitina ginčo išsprendimą, padeda lengviau sudaryti kompromisinį susitarimą ir išsaugoti normalias sąlygas toliau bendradarbiauti.⁵⁸ Be to, teismas paprastai asocijuojasi su bausmėmis, sukelia žmonėms negatyvias emocijas. Arbitraže šalys gali to išvengti, nes čia ginčas yra išsprendžiamas jų sutartinės valios pagrindu. Lemiamas veiksnys yra geranoriškumas ir susitarimas, o ne valstybės nustatytos taisyklės ir prievarta. Taikiai išsprendus ginčą, tarp šalių atkuriamą ilgalaikę socialinę taiką.

⁵⁸ Miniotaitė J. Verslo partneris taikys naują arbitražo instituciją.(Interviu su J. Šatu) // Juristas, 2003. Nr 2, P. 27

Kreipimasis į teismą yra sudėtingesnis, šalys yra suvaržytos įvairiomis taisyklėmis ir reikalavimais. Nagrinėjant bylą dėl tarptautinio komercinio ginčo, teismas turi išspręsti daug papildomų klausimų: spręsti įstatymų kolizines problemas, nustatyti taikytiną teisę, pasirūpinti dokumentų vertimu, išspręsti sunkumus su liudytojų atvykimu iš užsienio bei daug kitų klausimų, kas lemia proceso sudėtingumą, bei kyla didelė tikimybė, kad procesas bus ilgas ir gali trukti net keletą metų. Galima pažymėti ir tai, kad teisėjai yra savo nacionalinės teisės žinovai, susidūrus su kitos valstybės teisine sistema, kyla daug sunkumų nustatant jos normų turinį. Teisėjams nesant kompetetingiems toje srityje, reikia laiko įsigilinti į tuos klausimus bei ekspertų ir vertėjų pagalbą. Perduodant privatinį ginčą nagrinėti arbitražui yra išvengiama panašių problemų. Arbitrai nėra saistomi vienos teisės sistemos teisės normomis, ginčui nagrinėti arbitraže gali būti pasirinkta tinkamiausia teisė. Pagal tarptautinėje praktikoje nusistovėjusius standartus, arbitrai nėra įpareigoti taikyti kokios nors konkrečios valstybės kolizinių normų.⁵⁹

Kalbant apie bylos nagrinėjimą arbitraže, visuomet, yra pabrėžiamas arbitražo proceso lankstumas, greitumas ir neformali procedūra. Kreipdamosis į arbitražą, o ne į teismą šalys išvengia sudėtingo ir paprastai ilgai trunkančio teismo proceso. Kilusio ginčo šalys pačios pasirenka arbitražo rūšį ir konkrečią arbitražo instituciją. Šalys taip pat turi galimybę pasirinkti teisę, kuri bus taikoma jų ginčui nagrinėti. Šalys savo susitarimu nustato ginčo nagrinėjimo arbitraže eigą bei įvairius su tuo susijusius klausimus.

Vienas pagrindinių arbitražo principų yra arbitrų nepriklausomybės ir nešališkumo principas. Šalys turi galimybę arbitrais pasirinkti asmenis, kuriais jos pasitiki. Jos savo ginčui spręsti gali pasikviesti asmenis, kurių nešališkumu, kompetencija ir sugebėjimu teisingai išspręsti ginčą neabejoja. Šalims yra svarbu, kad jų ginčą nagrinės asmenys, kurie joms priimtinausi ir kurie išmano ginčo sprendimą bei yra susipažinę su situacija. Tai yra ypač aktualu tarptautinio ginčo sprendimo atveju. Ginčo šalys gali būti kilusios iš labai skirtingų teisinių tradicijų, kiekviena iš kurių (tradicijų) turi sudėtingas ir subtilias, nelengvai suprantamas pirmąkart susipažinus, koncepcijas ir kad šios koncepcijos gali būti šalių pareiškimų arba net pačios bylos šerdis. Taip pat šalys, turėdamos galimybę skirti arbitrą, tikėtina, suprasiantį ir palankiai vertinsiantį šalių argumentus dėl (dažnai techninių) bylos aplinkybių, yra labiau užtikrintos.⁶⁰

Labai svarbus privalumas, kad sudarant arbitražinį susitarimą, šalys gali pačios nuspręsti kur ir kaip bus nagrinėjamas jų ginčas. Tai yra labai patogu, nes šalys atsižvelgdamos į visas ginčo

⁵⁹ Dominas G., Mikelėnas V. Tarptautinis komercinis arbitražas. Vilnius: Justitia, 1995. P. 41

⁶⁰ Collier J., Lowe V. Ginčų sprendimas tarptautinėje teisėje. Institucijos ir procedūros. Vertė Anciuviene M., Kriaučiūnas D., Morkytė E. Euginimas, 2002. P.282

nagrinėjimui turėsiančias įtakos aplinkybes, pasirenka optimaliausią variantą. Tai ypatingai svarbu, kai ginčas kyla tarp užsienio partnerių, kurie gyvena skirtingose valstybėse. Jie gali pasirinkti ginčui nagrinėti tą vietą, kuri yra patogiausia abiem šalims, ar kuri labiausiai susijusi su ginču. Tai gali būti vieta, kur gyvena viena iš šalių, ar kur yra jų verslo buveinės, ar bet kuri kita vieta kuri labiausiai susijusi su ginču. Šalys pasirenkamos arbitražo vietą atsižvelgia į įvairius veiksnius. Pasirenkama ginčą nagrinėti taip, kad būtų patogiausias susisiekimasis, ku mažiau išlaidų, taupomas laikas, palankiausi imperatyvieji vietos valstybės įstatymai ir panašiai. Be kita ko, šalys gali pasirinkti, kad jų ginčas bus nagrinėjimas valstybėje, kuri visai nesusijusi su ginču. Tai leidžia pasiekti maksimalų neutralumą bei atsiribojimą nuo nacionalinės priklausomybės.

Taip pat šalys pačios pasirenka kalbą, kuria bus vedamas procesas. Šis klausimas įgija ypatingą svarbą nagrinėjant tarptautinį komercinį ginčą, kurio šalys dažniausiai kalba skirtingomis kalbomis. Gali būti pasirenkama kalba, kurią abi šalys supranta. Tokiu atveju išvengiama būtinybės turėti vertėją, kas praktiškai neišvengiama teisminiame procese, kuriame procesas vyksta tos šalies valstybine kalba. Sutaupoma laiko ir papildomų išlaidų, susijusių su vertimu. Be to, šalis suprasdama kalbą, kuria vyksta procesas jaučiasi daug patogiau.

Arbitražo privalumu laikomas jo neutralumas bei bešališkas ginčo sprendimas. Arbitražas yra mažiau saistomas nacionalinės teisės normų nei nacionalinis teismas. Šalies priklausymas tam tikros valstybės jurisdikcijai nesuteikia jokių su tuo susijusių teisinių pranašumų. Taigi arbitražo savybė yra neutralumas ne tik šalių tiesioginių interesų, bet ir jų nacionalinių ryšių požiūriu. Teisėjus saisto nacionalinės priklausybės, su kuria nors ginčo šalimi, ryšiai. Arbitrai, ypač parenkami institucinių arbitražų numatyta tvarka, nėra jokios valstybės įgaliotiniai. Jie neatstovauja viešajai valdžiai apskritai ir todėl yra mažiau saistomi valstybių politikos ar viešosios tvarkos apribojimų, be to, jie nejaučia kokių nors nacionalinių sentimentų nė vienai ginčo šaliai. Todėl arbitražas garantuoja neutralų ginčo sprendimą, užuot privertęs kurią nors šalį paklusti kitos šalies valstybės jurisdikcijai.⁶¹ Su neutralumu, taip pat, yra susiję, kad arbitraže priimtus sprendimus užsienio valstybės lengviau pripažįsta ir užtikrina jų įgyvendinimą nei užsienio valstybių teismų sprendimus. Tai siejama su politiniais motyvais, kadangi suvereni valstybės vengia savo teritorijoje įgyvendinti užsienio valstybių jurisdikcijos aktus. Arbitražinis teismas nesusijęs su politine valdžia, tai jo sprendimai nedaro įtakos valstybių suverenioms galioms.

⁶¹ Dominas G., Mikelėnas V. Tarptautinis komercinis arbitražas. Vilnius: Justitia, 1995. P. 41

Arbitražo privalumų sąrašė neretai yra nurodomas arbitražo pigumas, yra sutaupomos išlaidos, kurios yra nepalyginamai didesnės teisiniame procese, tačiau tai nėra absoliutus teiginys. Nors paprastai arbitražas yra pigesnis, tačiau kartais jis gali kainuoti daug daugiau nei nagrinėjimas teisme. Smulkaus komercinio ginčo sprendimas arbitraže kainuoja daug daugiau nei teisme, nes kvalifikuoti arbitrai nenori imtis bylų, kuriose bylinėjamosi dėl kelių tūkstančių litų. Stambioje byloje numatomas didelis honoraras, tad ginčą sutinka spręsti ir užsienio arbitras. Pavyzdžiui sprendžiant Lietuvos ir Rumunijos aviacijos įmonių komercinį ginčą buvo pakviesti arbitrai iš Paryžiaus ir Maskvos. Stambias bylas spręsti įmonėms mažiau kainuoja arbitražo būdu, o smulkias – teisme.⁶²

Dar vienu arbitražo privalumu yra laikomas patikimas jo sprendimų vykdymas. Užsienio arbitražo sprendimai yra įgyvendinami pagal 1958 m. Niujorko konvenciją dėl užsienio arbitražų sprendimų pripažinimo ir vykdymo. Prie Niujorko konvencijos yra prisijungę daugiau nei šimtas trisdešimt valstybių visame pasaulyje, taigi šios konvencijos dėka daugumoje valstybių arbitražo sprendimai yra pripažįstami ir vykdomi, tai lemia arbitražo efektyvumą ir patrauklumą. Taip pat, yra svarbu pažymėti, kad užsienio teismų sprendimai yra įgyvendinami abipusiškumo pagrindais ir vadovaujantis tarptautinėmis, dažniausiai, dvišalėmis sutartimis. Daugelis šalių nėra sudarę tokių tarptautinių tarpusavio teisinės pagalbos teikimo sutarčių, kas lemia priimtų sprendimų vykdymo sunkumą. Tai siaurina valstybių, kuriose sprendimas bus vykdomas, ratą.

Be jau minėtų arbitražo teigiamų savybių, nemažas jo privalumas yra kaip tik sprendimo neskundžiamumas. Tarptautinis komercinis arbitražas yra vienos institucijos teismas. Jo sprendimas yra neskundžiamas. Pagal 1958m. Niujorko konvenciją atsakovo šalies kompetentingas valstybės teismas turi jį pripažinti ir nedelsiant bei besąlygiškai įvykdyti. Tai leidžia sandorio šalims labai sutrumpinti bylos nagrinėjimo laiką, greičiau galutinai išspręsti ginčą ir tuo pačiu sumažinti bylinejimosi išlaidas. Tačiau kiti autoriai šį arbitražo bruožą laiko trūkumu, nes kai kuriuos subjektus arbitražo sprendimo neskundžiamumas būtent ir atgraso nuo kilusio ginčo sprendimo perdavimo arbitražui. Tai kad sprendimas yra galutinis ir jo apskundimo galimybės yra ribotos, atima šansą į apeliaciją. Pažymėtina, kad arbitražo sprendimas gali būti apskųstas teismui, kad jis būtų panaikintas kaip neteisėtas. Tačiau tokiu atveju teismas negali užtikrinti materialinės teisės ar fakto klausimų, sprendimas gali būti patikrintas tiktai procesinių klausimų atžvilgiu. Teismas gali panaikinti arbitražo sprendimą tik tuo atveju, jeigu jis nustato, kad buvo procesinių pažeidimų, numatytų tos valstybės teisės normose.

⁶² Miniotaitė J. Verslo partneris taikys naują arbitražo instituciją.(Interviu su J. Šatu) // Juristas, 2003. Nr 2, P. 29

Arbitražiniam ginčų išsprendimo būdui yra būdinga, kad didelė dalis taip nagrinėjamų ginčų yra išsprendžiami pasiekiant kompromisinį susitarimą, arba arbitras priima sprendimą ir šalys pačios jį įgyvendina gera valia, nesikreipdamos į teismą. Arbitraže visada yra siekiama, kad šalys išspręstų ginčą taikiai, pasiekdamos kompromisą ir pasirašydamos taikos sutartį. Taip yra išvengiama konfliktų bei priverstinių veikslių ir priemonių, siekiant sureguliuoti kilusį ginčą.

Nors arbitražas turi daugybę privalumų yra išskiriami ir kai kurie jo trūkumai. Pagrindė jo trūkumai yra siejami su tuo, kad arbitras, skirtingai nuo teisėjo, turi labai ribotas galimybes atlikti funkcijas, susijusias su priverstiniu tam tikrų veikslių vykdymu. Arbitras negali atlikti funkcijų, kurios yra paremtos valstybės prievarta. Jis negali priversti į procesą atvykti liudytojus, jie neturi teisinės pareigos atvykti į arbitražinį nagrinėjimą. Liudytojai atvyksta į arbitražinį nagrinėjimą šalių prašymu, gera valia. Taip pat, arbitras negali priverstiniais veiksmais rinkti įrodymų, išreikalauti reikalingų dokumentų ar pavesti ekspertams atlikti ekspertizę. Pažymėtina, kad arbitras negali taikyti formalių sankcijų šalims už jų piktnaudžiavimą procese. Taigi šalys gali imtis įvairių veikslių siekdamas vilkinti arbitražą. Šie veiksniai gali mažinti arbitražo efektyvumą bei greitumą.

Su arbitražo galių silpnumu yra susijęs ir kitas arbitražo trūkumas, tai priimto sprendimo užtikrinimo negalimumas. Priėmus sprendimą, arbitražas baigia darbą. Arbitras negali imtis jokių veikslių priimtam sprendimui užtikrinti. Jeigu šalys galutinio sprendimo nevykdo savo noru, tenka kreiptis į teismą, kad jis užtikrintų sprendimo vykdymą.

Arbitražo trūkumu laikoma, kad į procesą negali paprastai įstoti trečioji šalis, tam reikia abiejų šalių sutikimo, taip pat negalima priversti trečiosios šalies įstoti į procesą be jos sutikimo. Problemų kyla ir procesinių teisių perėmimo atveju. Kadangi arbitražinis procesas yra paremtas arbitražo šalių susitarimu ir sutikimu, niekas negali įstoti į procesą be jų sutikimo. Lygiai taip, kaip nėra teisės įstoti, nėra ir pareigos įstoti – arba, kitais žodžiais tariant, negalima priversti trečiąjį asmenį įstoti į procesą be jo sutikimo ir byloje dalyvaujančių pradinių šalių sutikimo.⁶³ Pažymėtina, kad teismų išstobulinta teisminės gynybos technika yra efektyvi spręsti sudėtingas bylas ar bylas, kur dalyvauja daug šalių ar suinteresuotų asmenų. Arbitražinis nagrinėjimas tampa apsunkintas, kai į bylą įstoja nauji ieškovai ar atsakovai, kai reikia sujungti ieškinius. Arbitražas labiau pritaikytas ginčams tarp dviejų šalių. Kai jų atsiranda daugiau, taip pat reikia jų pritarimo.

⁶³ Collier J., Lowe V. Ginčų sprendimas tarptautinėje teisėje. Institucijos ir procedūros. Vertė Anciuviene M., Kriaučiūnas D., Morkytė E. Eugrimas, 2002. P.268

Problema kyla, kai iš pirminio ieškinio atsakovui paaiškėja, kad bendraatsakoviu reikia patraukti papildomą asmenį, kuris nėra arbitražinio susitarimo šalis.⁶⁴

Kitu arbitražo trūkumu yra nurodoma, kad proceso konfidencialumas lemia, jog nėra formuojama arbitražinė praktika bei neįmanoma gilesnė bylų analizė. Kadangi bylų sprendimo eiga ir priimti sprendimai nėra viešinami, bylos negali būti peržiūrėtos ir negali būti atskleisti tam tikrų ginčų nagrinėjimo ypatumai, kurie galėtų padėti spręsti panašius ginčus geriau ir efektyviau. Taip pat negalima identifikuoti sunkumų, su kuriais galima susidurti, nagrinėjant tam tikrus ginčus bei išvengti klaidų.

Apibendrinant, galima pabrėžti, kad pagrindinis veiksnys, lemiantis šalių apsisprendimą ginčą spręsti arbitraže, yra tarptautiniai komerciniai santykiai, taip yra išvengiama nacionalinių teismų invazijos bei dėl skirtingų teisinių sistemų kylančių nepatogumų, o šalys įgija maksimalią teisę suderinti ginčo sprendimo procedūrą pagal savo valią. Taip pat, šalys gali sutaupyti laiko, sumažinti išlaidas bei palengvėja galutinio sprendimo pripažinimas ir įvykdymas. Neabejotinai svarbus veiksnys yra tolesnės socialinės taikos bei nepakitusių draugiškų tarpusavio santykių išlaikymas. Šalys laisvai pasirenka arbitražo rūšį ir konkrečią arbitražo instituciją, ginčui spręsti taikytiną teisę, bei bylos nagrinėjimo laiką, vietą ir kalbą. Nors yra išskiriami tam tikri arbitražo trūkumai, tačiau galima teigti, kad arbitražinis ginčų nagrinėjimo būdas yra patogus ir efektyvus ginčų sprendimo būdas, turintis daugiau privalumų nei trūkumų.

⁶⁴ Dominas G., Mikelėnas V. Tarptautinis komercinis arbitražas. Vilnius: Justitia, 1995. P. 45

IŠVADOS

1. Tarptautinių privatinų ginčų nagrinėjimas arbitraže yra vienas iš populiariausių alternatyviųjų ginčų sprendimo būdų, jis yra panašus su teisiniu ginčų nagrinėjimu, tačiau yra mažiau formalizuotas ir paprastesnis bei daugeliu atvejų ginčo šalims patogesnis. Kai kurie autoriai arbitražą apibūdina kaip kvaziteisminę instituciją, ganėtinai besiskiriantį nuo kitų alternatyviųjų ginčų sprendimo būdų. Lyginant arbitražą su teisiniu nagrinėjimu ir kitu alternatyviuoju ginčų sprendimo būdu, mediacija, yra atskleidžiami pagrindiniai jo privalumai ir trūkumai. Pažymėtina, kad tam tikros arbitražo ypatybės gali būti kaip privalumai viename ginče, tačiau kaip trūkumai kitame, tai labai priklauso nuo ginčo pobūdžio bei jo nagrinėjimo ypatumų.

2. Pagrindiniai arbitražo privalumai yra proceso privatumas ir uždarumas, bei specialiosios ne teisinės arbitrų žinios. Arbitrams nėra privaloma turėti teisinį išsilavinimą, dažnai jie yra profesionalai, turintys tam tikrų specialiųjų techninių ar ekonominių žinių, kurios padeda ginčą išspręsti efektyviau ir teisingiau. Tokie specialistai gali geriau išnagrinėti ginčo esmę, atsižvelgiant į bendrą tos srities praktiką ir ypatumus. Arbitražinio proceso uždarumas yra patrauklus šalims, nes ne tik išsaugo paslaptį ginčo esmę ir nagrinėjimo baigtį, bet paslaptįje gali likti ir pats ginčo nagrinėjimo faktas. Tai yra svarbu komerciniams subjektams siekiant apsaugoti savo reputaciją bei gerą vardą.

3. Kreipdamosis į arbitražą, o ne į teismą šalys išvengia sudėtingo ir paprastai ilgai trunkančio teismo proceso. Be to, kilusio ginčo šalims yra suteikiama laisvė reguliuoti ginčo nagrinėjimą, jos pačios pasirenka arbitrus, arbitražo rūšį ir konkrečią arbitražo instituciją. Šalys taip pat turi galimybę pasirinkti teisę, kuri bus taikoma jų ginčui nagrinėti. Ginčui taikytinos teisės pasirinkimo laisvė suteikia galimybę išvengti teismuose kylančių ginčui taikytinos teisės nustatymo problemų, bei pasirinkti šalims patogias teisės normas ar jų kombinaciją.

4. Arbitražui yra būdingas proceso lankstumas, greitumas ir neformali procedūra. Šalys savo susitarimu nustato ginčo nagrinėjimo arbitraže eigą bei įvairius su tuo susijusius klausimus. Arbitražo procesui būdingas įvairumas, jis nėra vykdomas pagal tam tikrą formalizuotą tvarką. Šalys laisvai pasirenka bylos nagrinėjimo laiką, vietą ir kalbą. Tai įgalina šalis tarp jų kilusį ginčą sureguliuoti, suderinant savo interesus ir joms patogiausiomis sąlygomis. Taip pat, šalys gali sutaupyti laiko bei sumažinti išlaidas.

5. Neabejotinai svarbus veiksnys renkantis arbitražą yra tolesnės socialinės taikos bei nepakitusių draugiškų tarpusavio santykių išlaikymas. Kadangi arbitražo pagrindas yra šalių

valios autonomija ir sutartinis principas, čia nėra vartojama prievarta, kaip teismo proceso metu. Šalys paprastai geranoriškai, abipusiškumo pagrindais paklūsta ginčo sprendimo tvarkai ir priimto sprendimo vykdymui. Šalims yra lengviau išspręsti ginčą be konfliktų, kadangi bylos arbitraže paprastai nagrinėjamos remiantis geranoriškumo principu.

6. Vienu iš arbitražo privalumų yra laikomas patikimas jo sprendimų vykdymas. Platus 1958m. Niujorko konvencijos dėl užsienio arbitražo sprendimų pripažinimo ir vykdymo taikymas lemia, kad užsienio arbitražų sprendimai yra pripažįstami ir vykdomi daugumoje pasaulio valstybių, dėl ko arbitražas yra patrauklus ginčo šalims. Privalumu paprastai yra laikomas ir arbitražo sprendimų neskundžiamumas, tačiau tam tikrai atvejais šis arbitražo bruožas yra laikomas trūkumu, nes kai kuriuos subjektus apeliacijos negalimumas būtent ir atgrąšo nuo kilusio ginčo perdavimo nagrinėti arbitraže.

7. Kilusio tarptautinio privatinio ginčo šalims pasirinkus ginčą nagrinėti arbitraže yra išvengiama nacionalinių teismų invazijos bei dėl skirtingų teisinių sistemų kylančių nepatogumų. Arbitražo sprendimo neįtakoja šalių nacionalinė priklausomybė, kadangi arbitrai nėra kurios nors valstybės atstovai. Galima pažymėti, kad arbitražas yra neutralus ir atsiribojęs nuo valstybinių politinių santykių, ginčų sprendimo būdas. Tai yra labai svarbu privatiems asmenims, kadangi jų interesai neturėtų būti pažeisti dėl valstybių politinių santykių.

8. Kaip pagrindinis arbitražo trūkumas yra išskiriama - arbitro ribotos galimybės atlikti funkcijas, susijusias su priverstiniu tam tikrų procesinių veiksmų vykdymu. Arbitras negali remtis valstybės galiomis, siekdamas užtikrinti proceso tvarką bei efektyvumą. Norėdamas, kad procesiniai veiksmai būtų atlikti remiantis valstybės prievarta, arbitras turi kreiptis į valstybinę teisumą pagalbos. Taigi, tam tikrų arbitro galių silpnumas gali sumažinti proceso efektyvumą ir pareikalauti papildomo laiko, siekiant gauti teismo pagalbą.

9. Kiti arbitražo trūkumai yra trečiųjų šalių įstojimo į procesą problema bei sunkumai, kylantys kai į bylą įstoja nauji ieškovai ar atsakovai, ar išskyla būtinybė sujungti ieškinius. Trečiosios šalys neturi pareigos įstoti į arbitražinį procesą, kita vertus jos negali įstoti be ginčo šalių sutikimo. Galima režienuoti, kad arbitražas yra labiau pritaikytas spręsti ginčus tarp dviejų šalių. Svarbiu arbitražo skirtumu yra laikoma, kad arbitražinio proceso uždarymas lemia jog nėra formuojama arbitražinė praktika.

10. Pabrėžtina, kad nors ir yra išskiriami tam tikri arbitražo trūkumai, galima teigti, kad arbitražinis ginčų nagrinėjimo būdas yra patogus ir efektyvus tarptautinių privatinų ginčų sprendimo būdas, turintis daugiau privalumų nei trūkumų.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Norminė literatūra

1. 1958 m. Niujorko konvencija dėl užsienio arbitražų sprendimų pripažinimo ir vykdymo // Valstybės žinios, 1995. Nr. 10-208.
2. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas // Valstybės žinios. 2000, Nr.74-2262.
3. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas // Valstybės žinios. 2002, Nr.36-1340.
4. Lietuvos Respublikos komercinio arbitražo įstatymas // Valstybės žinios. 1996, Nr. 39-961.
5. Lietuvos Respublikos Seimo 1995m. sausio 17 d. nutarimas Nr. I-760 „Dėl 1958 metų Niujorko konvencijos dėl užsienio arbitražų sprendimų pripažinimo ir vykdymo ratifikavimo“.
6. Bandomasis teisminės mediacijos projektas // 2005 gegužės 20d. Teismų tarybos nutarimas Nr. 13P-348.
7. Teisminės mediacijos taisyklės // 2005 gegužės 20d. Teismų tarybos nutarimas Nr. 13P-348.
8. Europos mediatorių kodeksas. Lietuvos Respublikos teisingumo ministerija // www.teismai.lt/teismai/mediacija/Europos_mediatoriu_elgesio_kodeksas.doc
9. European convention on international commercial arbitration. Geneva, 1996 // <http://www.jus.uio.no/lun/europe.international.commercial.arbitration.convention.geneva.1961/1.html>
10. American arbitration asociation. International arbitration rules // www.law.berkeley.edn/faculty/ddcaron/documents/RPID%20Documents/rp04049.html
11. Uncitral arbitration rules. General Assembly, 1976 // www.jus.uio.no/lm/uncitral/doc

Specialioji literatūra

12. Barteška K. Mediacija/tarpininkavimas: statybos procesiniai ginčai // 2005-11-03. www.tm.lt/default.aspx
13. Beržanskienė R. Arbitražas populiarėja ir Lietuvoje. Kodėl? // 2006-08-18. www.verslozinios.lt

14. Bevan Alexander H. Alternative dispute resolution: a lawyer's guide to mediation. London: Sweet&Maxwell, 1992.
15. Cato D.M. Arbitration practice and procedure: interlocutory and hearing problems. 2nd edition. London, 1997.
16. Collier J., Vaughan L. Ginčų sprendimas tarptautinėje teisėje. Institucijos ir procedūros. Vertė Anciuvienė., Kriaučiūnas D., Morkytė E. Eugrimas. Vilnius, 2002.
17. Dominas G., Mikelėnas V. Tarptautinis komercinis arbitražas. Justitia. Vilnius, 1995.
18. Ginnings A.T. Arbitration: a practical guide. Aldershot: Gower, 1984.
19. Green paper on alternative dispute resolution in civil and commercial law // Commission of the European communities. Brussels, 2004-04-19 // COM (2002) 196 final.
20. Ivanauskienė E. Komercinių arbitražų sprendimų įgyvendinimo aktualijos // Teisės apžvalga, 2000. Nr.2
21. Juodka R. Tarptautinių privatinų sutarčių vieta Lietuvos teisinėje sistemoje // Justitia, 2001. Nr. 2
22. Kirdeikytė L. Nacionalinis komercinis arbitražas // Vadovo pasaulis, 1998. Nr 6
23. Laužikas E., Mikelėnas V., Nekrošius V. Civilinio proceso teisė.T.1 Vilnius:Justitia, 2004.
24. Lietuvos Respublikos teismų praktikos, taikant tarptautinės privatinės teisės normas apibendrinimo apžvalga // Teismų praktika. 2000, Nr. 14
25. Marshal E. A. Gill: the law of arbitration. London: Sweet&Maxwell, 2001.
26. Mickevičiūtė N. Teisminis sutaikymas (mediacija) // VŠĮ teisės klinika, 2006-03-21.
<http://mrtenente.infosys.lt/tk>
27. Mikelėnas V. Tarptautinės privatinės teisės įvadas. Justitia.Vilnius, 2001
28. Miniotaitė J. Verslo partnerius taikys nauja arbitražo institucija.(Interviu su J.Šatu) // Juristas, 2003. Nr 2
29. Miniotaitė J. Arbitražo asociacija padės spręsti komercinius ginčus // Justitia, 2005. Nr 5
30. Mustill J. M., Boyd S. C. The law and practice of commercial arbitration in England. London-Edinburg: Butterworths, 1989.
31. Parkinson L. Family mediation. London, 1997.
32. Pelenis D. Ar Lietuva pripažįsta ir vykdo užsienio arbitražinių teismų sprendimus // Vadovo pasaulis, 1999. Nr. 2
33. Redfern A., Hunter M. Law and Practise of International Commercial Arbitration. London: Sweet&Maxwell, 1991.
34. Reynolds M. P. Arbitration. London,1993.

35. Stephenson D. A. Arbitration practice in construction contracts. 3rd edition. London, 1993.
36. Streeter A. P. Arbitration in Lithuanian commercial agreements: establishment and development // Teisės apžvalga, 2000. Nr.4
37. Šatas J. Arbitražas tarptautinėje komercijoje. Kaunas: Technologija, 1998.
38. The Blackwell handbook of mediation: bridging theory, research and practice. London, 2006.
39. Vilniaus komercinio arbitražo teismo arbitražo procedūros reglamentas // Nuolatinės arbitražo institucijos „Vilniaus komercinio arbitražo teismas“ valdybos 2003m. gruodžio 8d. nutarimas. <http://www.arbitrazas.lt/index.php?handler=lt.ar.reglamentas>

Internetiniai puslapiai

40. www.adr.org
41. www.arbitrazoasociacija.com
42. www.arbitration.lt
43. www.infolex.lt
44. <http://ec.europa.eu/civiljustice/adr/adr.htm>
45. www.iccwbo.org/index_court.asp
46. www.lcia-arbitration.com
47. www.lexmercatoria.org
48. www.pca-pca.org
49. <http://www.teismai.lt/mediacija>
50. www.uncitral.org

TARPTAUTINIŲ PRIVATINIŲ GINČŲ SPRENDIMAS ARBITRAŽE. PRIVALUMAI IR TRŪKUMAI.

Santrauka

Raktiniai žodžiai: arbitražas, alternatyvieji ginčų sprendimo metodai, privatiniai ginčai.

Šiame darbe yra siekiama atskleisti tarptautinių privatinų ginčų nagrinėjimo arbitraže privalumus ir trūkumus. Arbitražas yra vienas iš alternatyviųjų ginčų nagrinėjimo būdų, kai šalys savo susitarimu tarp jų kilusį ginčą perduoda nagrinėti jų susitarimu arba įstatymu nustatytam trečiajam asmeniui ar asmenims. Arbitražu ginčas yra išimamas iš teismo jurisdikcijos.

Lietuvai atkūrus nepriklausomybę ir pradėjus vadovautis rinkos ekonomikos modeliu, sparčiai vystėsi tarptautiniai privatiniai santykiai. Atsirado būtinybė naudoti modernius ir efektyvius ginčų sprendimo būdus daugėjantiems ginčams spręsti, kurių vienas populiariausių yra tarptautinis arbitražas. Lietuvoje arbitražas yra jaunas ir besivystantis institutas, arbitražinė praktika ir doktrina yra skurdi. Todėl ši tema ir pasirinkta, siekiant supažindinti su arbitražo privalumais ir trūkumais.

Ginčų sprendimas arbitraže turi daugiau privalumų nei trūkumų, jis yra efektyvus ir komercinių santykių šalims palankus ginčo išsprendimo būdas. Arbitražas padeda supaprastinti bei pagreitinti ginčo sprendimo procesą.

Darbą sudaro keturios dėstomosios dalys. Pirmoje dalyje yra apžvelgiamas tarptautinio arbitražo institutas bei ginčų nagrinėjimo arbitraže procesas. Antroje dalyje yra analizuojama arbitražinio ir teismo ginčų nagrinėjimo skirtumai. Trečioje dalyje yra apibūdinami alternatyviųjų ginčų sprendimo būdų: arbitražo ir mediacijos skirtumai. Ketvirtojoje dalyje yra siekiama atskleisti tarptautinių privatinų ginčų nagrinėjimo arbitraže privalumus ir trūkumus.

RESOLVING INTERNATIONAL PRIVATE DISPUTES IN ARBITRATION.
ADVANTAGES AND DISADVANTAGES.

Summary

Key words: arbitration, alternative dispute resolution, private disputes.

This master of Thesis presents advantages and disadvantages of resolving international private disputes in arbitration. Arbitration is a modern method of dealing with disputes, it is one of the forms of alternative dispute resolution. International arbitration provides the parties to a dispute with the opportunity to obtain a decision from a judge or judges of their own choice. Arbitration obviates a public hearing in open court by judge.

Lithuania has made significant steps towards a free market economy in past decade. Therefore there was an intensive development in the area of international commercial contracts. Furthermore the growing number of commercial disputes arose and development on international commercial arbitration laws was in the great need. Nevertheless the practice of local courts and resources of doctrine are very poor, that's the main motive to investigate advantages and disadvantages of resolving disputes in arbitration in this thesis.

Dispute resolving in arbitration has more advantages than disadvantages. It is an effective and convenient technique of resolving international private disputes. Arbitration offers advantages over litigation as a way of enabling disputes to be resolved relatively quickly and simply without the need to go to court.

The thesis is made of four parts. The first part presents international arbitration and procedure of international disputes resolution in arbitration. The second part analyzes differences between arbitration and litigation. The third part defines the differences between mediation and arbitration. The fourth part develops advantages and disadvantages of resolving international private disputes in arbitration.